

Inte så mycket hund, jättemycket pedagogik

En studie av hundassisterad pedagogik i skolmiljö

Malin Christensen

Lina Nerelius

Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen
Självständigt arbete 15 hp, GN
Barn- och ungdomsvetenskap
Grundlärarprogrammet med inriktning mot arbete i fritidshem (180
hp)
Vårterminen 2015
Handledare: Lars Lagergren
Examinator: Helena Pedersen
English title: Dog-assisted pedagogy in school settings

Stockholms
universitet

Inte så mycket hund, jättemycket pedagogik

En studie av hundassisterad pedagogik i skolmiljö

Malin Christensen
Lina Nerelius

Sammanfattning

Idag är det vanligt att sociala tjänstehundar förekommer i bland annat vård och omsorg. Desto ovanligare är det i svenska skolan. Hur kommer det sig att sociala tjänstehundar inte i större utsträckning förekommer i det pedagogiska arbetet i skolmiljö? Detta självständiga arbete lyfter fram och studerar användandet av hundar i skolmiljö som ett pedagogiskt och hälsofrämjande redskap – en så kallad hundassisterad pedagogik. Den insamlade datan har hämtats genom kvalitativa intervjuer med utbildade hundekipage och utbildningsansvariga instruktörer inom verksamheten samt observationer med elever där hundassisterad pedagogik har skett. Med hjälp av sociokulturella perspektivet, socialkonstruktivismen samt teorin om känsla av sammanhang har materialet analyserats. Vi har funnit att hundassisterad pedagogik är på frammarsch i den svenska skolan. Det framkommer även tydligt att det är hundföraren som anses stå för majoriteten av det pedagogiska arbetet och att hunden agerar som ett ”socialt smörjmedel” för att göra arbetet möjligt. Är hundassisterad pedagogik något för skolan?

Nyckelord

Hundassisterad pedagogik, hund, djur, skola, fritidshem, sociokulturellt perspektiv, socialkonstruktivism, känsla av sammanhang

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
Förord	1
Beskrivning av författarnas insatser i studien	1
Inledning.....	2
Bakgrund	2
Social tjänstehund	2
Hunden i skolan	3
Hur lär vi?	3
Vem får bedriva undervisningen?	4
Tidigare forskning	4
Djurassisterad pedagogik	5
Animal Assisted Activity och Animal Assisted Therapy	6
Barn som läser för hundar	6
Syfte och frågeställningar	7
Frågeställningar	7
Begreppsdefinitioner	7
Teoretiskt perspektiv	7
Sociokulturellt perspektiv	8
Språkinläring	8
Redskap och mediering	9
Socialkonstruktivism	9
Känsla av sammanhang	11
Metod	12
Val av metod	12
Kvalitativ intervju	12
Observation	13
Urval och avgränsningar.....	14
Undersökningsspersoner	14
Genomförande	15
Databearbetning och analysmetod	15
Bearbetning och analys	15
Transkribering av data	15
Analysmetod.....	16
Forskningsetiska överväganden.....	16
Studiens kvalitet	17

Metodval och genomförande	17
Andra alternativ	17
Resultat.....	18
Resultat av intervjuer	18
Sociala tjänstehundar	18
Användningsområde för hund i skolan och på fritidshemmet	18
Åsikterna hos övrig personal och vårdnadsgivare.....	19
Lämpliga hundar	20
Effekter och förtjänster	20
Svårigheter och hinder.....	21
Mer pedagogik, mindre hund	22
Jobbmöjligheter	22
Resultat av observationer	22
Observation 1	22
Observation 2	23
Samlad bild av intervjuer och observationer	24
Analys	25
Sociokulturella perspektivet	25
Hunden som redskap	25
Socialkonstruktivism	27
Hunden som social konstruktion	27
Diskussion.....	27
Metoddiskussion	28
Resultatdiskussion	28
Syftet	28
Vem eller vad ger effekt för lärandet?	28
Allergirisk	29
Styrdokument	30
Fördelar med den hundassisterade pedagogiken.....	30
Vilka riktlinjer finns?	30
Betydelse för praktiken och professionen	31
Slutsatser	31
Vidare forskning	31
Referenser.....	33
Bilagor.....	35
Bilaga 1: Mejl till informanterna	35
Bilaga 2: Övergripande intervjufrågor	36
Bilaga 3: Samtyckesblanketten	37
Bilaga 4: Ritning till observation 1	38
Bilaga 5: Ritning till observation 2	39

Förord

Vi är två studenter från Stockholms Universitet som läser till Grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem. Grundtanken till denna uppsats har uppstått då vi båda har en stark relation till djur på något sätt. När vi hörde talas om att det fanns något som kallades för djurassisterad pedagogik där hundar användes blev vi väldigt nyfikna på området. De hundar vi tidigare kommit i kontakt med som varit i tjänst är vård- och terapihundar. Tanken på att detta fenomen även existerade i skolan blev för oss väldigt intressant att utforska.

Vi vill rikta ett stort tack till de personer som tillåtit oss att intervjua dem. De har varit väldigt tillmötesgående och vi fick bra, innehållsrika samtal tillsammans. Vi vill också ge ett stort tack till barnen för de tillfällen vi fick närvara på, samt en eloge till Lars Lagergren som har varit en stöttande och positiv handledare under hela arbetets gång.

Beskrivning av författarnas insatser i studien

Vi har i största möjligaste mån delat på arbetsbördan genom hela arbetet. Av praktiska skäl tog vi varsin telefonintervju, men i övrigt har vi medverkat tillsammans under både intervjuer och observationer för att få ökade kunskaper i området. Inhämtning av material har skett växelvis mellan oss, och vi har tillsammans bearbetat allt innehåll i detta självständiga arbete.

Inledning

Bakgrund

För mer än 15 000 år sedan startade den process där vargen utvecklades till de över 400 hundraser vi ser idag. Hunden var det första djur att domesticeras, det vill säga att göras tam, och användas i avel. Hur denna process började är fortfarande oklar. Dock finns det en del teorier om hur det kan ha gått till. En teori baseras på idén att vargvalpar hittades, gjordes tama och sedan behölls som sällskap. Vargvalparna hanterbara som vuxna så fick de stanna kvar hos människorna. Andra teorier menar på att det var vargen som tog det första steget, då de sökte föda i människornas boningar. De vargar som var minst skygga kunde involvera sig i människornas samhälle och dra nytta av fördelar som människorna gett dem, som mat och värme. Hunden har genom åren använts som bland annat vakt-, vall-, jakt- och sällskapshund. Nu på senare tid har hunden även deltagit inom forskning för att lösa frågor om hundars och människors sjukdomar (Björnerfeldt, 2007). Hundar har även på senare år använts alltmer i vårdsammanhang, som följeslagare och stöd till synskadade, som stöd i polisarbetet och mycket annat för att verka för olika ändamål för människan. Där har begreppet social tjänstehund vuxit fram.

Social tjänstehund

Det finns en mängd olika typer av sociala tjänstehundar. Skandinaviska Vård- och Terapiahundsföreningen har försökt sammanställa dessa begrepp och delat in sociala tjänstehundar i kategorierna vård-, terapi-, kompis-, fadder- och besökshundar. De kan arbeta inom de flesta områden som i skola, vårdhem, behandlingshem, psykiatri, arbetsterapeut, sjukgymnastik, krishantering et cetera (Skandinaviska Vård- & Terapiahundsföreningen, 2009). Dessa olika begrepp kan förvirra förståelsen för vad de har för innebörd. Därför lanserade Swedish Standards Institute år 2013 en nationell standard, där standarden beskriver vårdhundsförarnas och vårdhundarnas behörighetskrav, utbildningsplan samt kravspecifikation för teoretiskt prov och certifiering (Swedish Standards Institute, 2013). Socialstyrelsen (2014) har dessutom satt upp olika regelverk för hundar som används inom vård- och omsorgsverksamheter som syftar till att ge vårdgivare och verksamhetsansvariga, samt ansvariga till de företag som erbjuder hundar till verksamheterna, vägledning till de lagar och föreskrifter som styr användandet av hund inom vård och omsorg. I vägledningen beskrivs bland annat utbildningen för hundekipage samt ansvaret för säkerhet och kvalitet. Catharina Nord (2011), docent på Nationella Institutet för forskning om äldre och åldrande, har i sin studie visat att det är skillnad på vårdhundar och andra hundar inom vården. Vårdhundar med sina förare arbetar tillsammans med de medicinska, paramedicinska och omvårdande professionerna. Den här standardiseringen gör att kvaliteten på arbetet ökar.

För sociala tjänstehundar i skolan saknas dessa tydliga riktlinjer, vilket kan tyckas försämra utbildningsarrangörernas kvaliteter. De hårda och tydliga kraven djurassisterad terapi har bör även tydliggöras i den djurassisterade pedagogiken.

Hunden i skolan

Den sociala tjänstehunden i skolan fungerar som ett stöd för att göra läsningen roligare, men kan även fungera som ett stöd för att lära sig färg och form, planering, motorik, räkning, samarbete och kamratskap. Hunden kan även hjälpa till med att skapa motivation, öppna upp till samtal, öka koncentrationsförmågan, minska oro och ångest, förbättra lång- och korttidsminnet, öka självkänslan och självförtroendet, skapa en känsla av sammanhang, öka kondition, muskelstyrka och finmotorik, samt öka viljan att interagera med andra (Skandinaviska Vård- & Terapihundsförening, 2009). Nordic School of Dog Education (2013) menar att djurassisterad pedagogik i miljöer som skola, vård och omsorg gör att barn lättare utvecklar sin empatiska förmåga, att de får lättare att skapa sociala relationer samt att viljan till motivation och aktivitet ökar. Barnen knyter även an lättare till en hund än till vuxna människor som de inte känner i svåra situationer som exempelvis i skolan vid högläsning.

I USA finns konceptet Reading Education Assistance Dogs (i fortsättningen R.E.A.D.) som utvecklades av Sandi Martin, grundaren för Intermountain Therapy Animals. Det finns tidigare dokumentation som påvisar att människor har läst för hundar lång tid tillbaka, men det var Martin som först byggde en struktur kring konceptet och gjorde det till ett läs- och skrivkunnighetsprogram för skolor, bibliotek och andra miljöer. Deras uppdrag är att förbättra livskvaliteten genom att stärka relationen mellan djur och människa, att öka barns intresse för böcker och deras kommunikativa förmåga samt stärka läsmiljön (Pet Partners, 2012; R.E.A.D. Dogs Minnesota, 2015) (se mer om R.E.A.D. Dogs under Tidigare forskning).

Sociala tjänstehundar inom skolverksamheten är få i Sverige. Astma- och Allergiförbundet (2014) menar att frågan om hanteringen av läshundar i skolan gentemot de med hundallergi måste lyftas innan läshundar införs i skolorna. Även Björn (2012) ställer sig kritisk till att ha pälsdjur i skolor och vill se ett förtydligande i lagstiftningen gällande att djur är tillåtna i skolor. JB Terapihundsteam (2015) påpekar att det finns en allmän uppfattning att hundar utgör en stor allergirisk i skolan som då ofta hindrar arbetet. De menar att arbetet kan anpassas utifrån verksamhetens behov och möjlighet till lokaler. Till exempel kan skolor använda sig av utomhusövningar eller att det kan finnas separata ingångar i anslutning till lokalen hunden skall vistas i. Andelen barn som är allergiska är relativt få gentemot de barn som skulle gynnas av arbetet med terapihund.

Alla elever har rätt att få gå till skolan och känna att de utvecklas, känna sig motiverade och känna den tillfredsställelse som det ger att göra framsteg och övervinna svårigheter. För att nå fram till eleverna så måste undervisningen även utformas så att den passar för alla. Hur ska undervisningen anpassas och vilket är det bästa sättet? Kan vi ta reda på hur barnen lär?

Hur lär vi?

Enligt Skolverket (2011) skall utbildningen främja alla elevers utveckling och lärande. Verksamheten skall präglas av omsorg om den enskilde individens välbefinnande och utveckling samt förståelse för andra människor.

Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målet. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla. (Skolverket, 2011, s. 8).

Skolverket (2011) menar att språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Därför skall varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och få tilltro till sin språkliga förmåga genom att tillgodose rika möjligheter att samtala, läsa och skriva. För att främja elevernas harmoniska

utveckling behöver skolan ge en varierad och balanserad sammansättning av innehåll och arbetsformer.

Enligt Skolverket (2012) är språket vårt främsta redskap för lärande i alla ämnen och har en betydelsefull roll i skapandet av den egna identiteten. För att utveckla språkinläringen på bästa sätt menar Skolverket att barn och elever behöver få möjligheter för att tala och skriva om sådant som har en mening utöver själva övningen. Det är även viktigt för barn och elever att undervisningen präglas av en levande dialog där läraren visar förståelse för barn och elevers egna tolkningar samt där deras personliga erfarenheter ses som resurser. Om läraren dessutom ställer autentiska frågor, alltså frågor som egentligen inte har några exakt givna svar, skall även det bidra till en mer positiv språkutveckling. Om läraren sedan bygger vidare på det eleverna säger och låter dem bidra till den fortsatta dialogen, stärker det elevernas självbild så att de i fortsättningen vågar uttrycka sig språkligt.

Säljö (2000) anser att de forskare som skulle kunna förklara exakt hur människor lär borde ha en strålande framtid. Löser vi gåtan med hur lärande 'går till', skulle vi kunna förbättra våra livsvillkor och inhämta kunskap lättare. Förmodligen så kommer vi aldrig att få ett slutgiltigt svar på detta, och med det sagt så kommer vi heller aldrig att komma på den bästa lösningen för den rätta undervisningsmetoden. Lärandet är inte på något sätt begränsat till en viss miljö, som exempelvis skolan, utan lärandet sker hela tiden; i diskussionen på kafé, framför tv:n, under samtalet vid middagsbordet eller aktiviteten på fritidsgården. De är alla sammanhang där lärande sker genom interaktion mellan människor.

Vem får bedriva undervisningen?

Det finns hårda krav på att hunden skall vara lämplighetstestad och utbildad för att få arbeta i skolan. Vilka krav finns det på hundförarna? Enligt Skollagen (2010:800) får endast den som har legitimation som lärare eller förskollärare och är behörig för en viss undervisning bedriva undervisningen. Om det inte finns någon att tillgå som har legitimation och är behörig eller om det finns något annat särskilt skäl med hänsyn till eleverna eller barnen får en annan lärare eller förskollärare bedriva undervisning. Finns det inte någon annan att tillgå inom huvudmannens organisation som uppfyller de kraven så får en sådan lärare eller förskollärare bedriva undervisning under högst ett år i sänder. Dock så finns det några undantag. Ett utav dem är om personen anses vara lämplig att bedriva undervisningen, och i så stor utsträckning som möjligt har en utbildning som motsvarar den utbildning som är behörighetsgivande.

Tidigare forskning

Idag tycks djurens potential inte ha uppmärksamats tillräckligt av den svenska skolan. Det finns alldeles för lite forskning inom den djurassisterade pedagogiken. Djurs positiva effekter på oss människor har börjat uppmärksammas mer och mer inom olika områden, framför allt inom vården, men det kan vara svårt att förstå varför det går så trögt att införa den djurassisterade pedagogiken i Sverige. Hittills finns det ett tiotal utbildningsplatser i Sverige som alla ser en mängd vinster med att införa hund/djurassisterad pedagogik i den svenska skolan.

Enligt Håkanson, Palmgren Karlsson, Sallander och Henriksson (2008) har forskning och erfarenheter visat att människor mår bra av att umgås med djur, och i det här fallet då hundar. Hundarna har visat

sig kunna fungera som naturliga terapeuter eftersom de lyssnar utan att ställa krav, visar empati och kan avläsa människors signaler. Håkanson m.fl. beskriver i sin forskningsöversikt att det idag finns tillräckligt med underlag för att konstatera att djur har vissa hälsofrämjande effekter på befolkningen och för individen. Djur kan användas för att utveckla empatisk förmåga hos barn med aggressivt beteende och motivera till hälsofrämjande aktiviteter, både i vård och behandling, samt till att motivera barn till aktiviteter i skola som de annars kanske inte hade ställt upp på. I en studie av Parish-Plass (2008) har forskning visat att barn som lär sig om djur, hur de sköter om ett djur och hur de relaterar till ett djur, har ökat den empatiska förmågan, vilket medfört att tidigare aggressivitet hos barnet kunnat förändras. En av de största och mest ökande källorna till ohälsa är våld mellan människor. Oprovocerat våld skapar otrygghet och rädsla, vilket leder till misstro och aggressivitet. Våldet finns både inom familjer och ute i samhället, och relationen mellan djur och människor har länge använts för att förändra barns och ungdomars våldsbeteende och utveckla respekt för djur och människor. Parish-Plass menar att ett djur kan fungera som en brygga mellan barn och deras egna känslor och upplevelser, vilket då uppmuntrar barn att istället kunna säga att de till exempel mår dåligt. "I don't feel frightened; it's the dog that feels frightened" (Parish-Plass, 2008, s. 16).

Håkanson m. fl. (2008) har även visat resultat på att sällskapsdjur kan reducera vårdkostnaderna då djuren är en stor potential för att systematiskt kunna minska bruket av lugnande, ångstdämpande och smärtstillande läkemedel. Det gav förslag på att vården istället för att skriva ut "fysisk aktivitet" på recept, skulle kunna skriva ut "djur på recept" vilket gör att hunden blir bidragande till den fysiska aktiviteten. Håkanson m. fl. anser att äldre människor med sällskapsdjur klarar sig bättre själva än andra pensionärer. Det har även visats att när människor lever med ett sällskapsdjur blir relationen ofta närmare och mer stabil än vad en relation med en mänsklig partner kan bli, därför föredrar många att berätta saker för sin hund före sin partner eller sina vänner. Sannolikt handlar det här om människor som har liten tillit till människor.

Uvnäs Moberg (2000) påvisar att vid umgänge med hundar, framför allt vid beröring, så frigörs hormonet oxytocin. Oxytocinet är ett hormon och en signalsubstans i hjärnan som samordnar vårt "lugn-system". Hormonet oxytocin sänker blodtrycket, minskar halten av stresshormoner, ökar toleransen för smärta och har en tillväxtstimulerande effekt. För att öka välbefinnandet och uppnå detta "lugn-system" diskuterar Uvnäs Moberg hur dels massage och beröring, kramar och mänsklig värme minskar stress samt underlättar läkande och återhämtning. Andra mer eller mindre hälsosamma metoder som avslappningsövningar, mat, sex, motion, alkohol och vissa psykofarmaka är metoder som via olika mekanismer tycks minska stress. Uvnäs Moberg förklarar att det går utmärkt att byta ut den mänskliga kontakten mot interaktion med ett djur, till exempel en hund som har det mest utvecklade kommunikationssystemet av våra sällskapsdjur.

Djurassisterad pedagogik

Termen "djurterapi" var först myntad av barnpsykologen Boris Levinson år 1961 (Lane & Zavada, 2013). Mycket av det vi vet idag om fördelarna för barn när de interagerar med djur började med arbetet av Levinson, som ofta refererats som pionjären inom Animal Assisted Therapy (se nedan) med barn. Under 1960 och 1970-talet började Levinson involvera sin egen hund under sina terapisaftal. Han fann att hunden agerade som ett "socialt smörjmedel" mellan terapeuten och barnet, vilket möjliggjorde för en mer avslappnad miljö för självutlämning. Under de senare 30 åren har denna unika form av stöd, som framför allt hundar tycks erbjuda till barn, blivit studerat i hemmet, terapeutiska miljöer, klassrum, sjukhus och i speciella behovsmiljöer (Friesen, 2010).

Studier har funnit att barns hjärtfrekvens och blodtryck minskade när de var i kontakt med en hund medan de läste (Lane & Zavada, 2013; Friesen, 2010). Friesen (2010) menar även att närvaron av en hund har visat sig fysiologiskt genom att markant dämpa negativt uppförande samt emotionell och språklig oro hos barn.

Animal Assisted Activity och Animal Assisted Therapy

Lane och Zavada (2013) och Shaw (2013) förklarar två framstående begrepp inom området med djurassisterad pedagogik; Animal Assisted Activity (i fortsättningen AAA) och Animal Assisted Therapy (i fortsättningen AAT).

AAA kan utövas i olika miljöer, i grupp och som en enskild händelse. Syftet är att tillgodose motivation, utbildning och ge rekreativsmöjligheter som stärker livskvaliteten. Besöken är spontana, vilket betyder att barnen och innehållet inte är förutbestämt. Förarna behöver inte dokumentera verksamheten och det finns inte några mål uppsatta. AAT är i förhållande till AAA en målinriktad insats där föraren vet vilken individ och dess behov som skall stimuleras. Hundekipage är utbildade och har kunskaper inom området. AAT inkluderar hunden som en del av behandlingsplanen med individuella mål som skall uppfyllas. Hundassisterad läsning kan anta båda formerna då AAA sker när barn läser för en hund under ett tillfälle utan dokumentation eller planering, medan tillfällen i skolmiljö där barn läser för en hund regelbundet faller in under AAT (Lane & Zavada, 2013; Shaw, 2013).

Barn som läser för hundar

I USA finns det ett flertal olika projekt där barn får lära sig att läsa samtidigt som en hund närvarar. Syftet med dessa hundassisterade läsprogram är att öka motivationen att läsa, erbjuda uppmuntran för ovilliga läsare samt göra läsning roligt och därmed bidra till läsflytet (Lane & Zavada, 2013).

Ett av dessa projekt som har slagit igenom stort i USA är R.E.A.D (Lane & Zavada, 2013; Shaw 2013). Registrerade ekipage omfattar en hundförare och en hund som har blivit tränade, utvärderade och registrerade som ett licenserat terapiteam. Det betyder att hunden har blivit testad för hälsa, säkerhet, färdigheter och temperament. Volontärerna har blivit godkända på prov med deras hund, samt gjort ett separat prov som dokumenterar deras förståelse att stödja elever i R.E.A.D.-miljöer (Shaw, 2013). Förutom den positiva effekten som R.E.A.D.-program ger för barns läs- och skrivkunnet så har det visat sig att användandet av rollspel tillsammans med en hund kan hjälpa barnen att påminnas om hur man bör uppföra sig på ett trevligt sätt gentemot andra (Lane & Zavada, 2013). Friesen (2010) förklarar att hundar bidrar till grundskolelevers övergripande emotionella stabilitet och till en mer positiv attityd till skolan för barn diagnostiserade med svåra emotionella störningar, och bidrar till elevers självkänsla genom att tillhandahålla en "vän" att skapa ett band med och kärlek i klassrummet. Han menar dessutom att barn som är med om AAT upplever terapihundar som en neutral eller en icke-dömande deltagare i terapeutiska situationer eller klassrumsmiljöer.

Shaws artikel förklarar fenomenet med att "Children love dogs, and who wouldn't want to read to one?" (Shaw, 2013, s. 365).

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att lyfta fram och studera användandet av hundar i skolmiljö som en pedagogisk och hälsofrämjande medhjälpare – en så kallad hundassisterad pedagogik, men även att lyfta fram vad hunden anses ge för effekter i denna miljö. Vår förhoppning är att utifrån de kunskaper vi hämtat kunna lyfta både svårigheter och förtjänster med hundar i skolmiljö, samt ge förslag på hur denna typ av pedagogik skulle kunna utvecklas.

Frågeställningar

- Hur används sociala tjänstehundar i skolor som använder sig av hundassisterad pedagogik?
- Vilka effekter får användandet av hundassisterad pedagogik för eleverna enligt hundförarna i denna studie?
- Finns det några förtjänster?
- Finns det några hinder och svårigheter?

Begreppsdefinitioner

Hundekipage – hundförare och hund

Hundförare – tillhandahåller hjälpmedlet, i det här fallet hunden

Skolmiljö – situationer som är eller kan liknas vid skola och typiska skolämnesområden

Sociala tjänstehundar – hundar som används för olika sociala ändamål

Utbildningsinstruktör – utbildningsansvarig person för utbildning av sociala tjänstehundsekipage

Utbildningsplats – skola för utbildning av sociala tjänstehundsekipage

Teoretiskt perspektiv

För att möjliggöra ett underlag för kommande analys presenteras här tre teoretiska perspektiv med tillhörande begrepp.

Sociokulturellt perspektiv

Ett sociokulturellt perspektiv har valts som teoretisk utgångspunkt eftersom uppsatsens syfte är att undersöka en praktik som innehåller redskap och kommunikation. Vilket är viktiga begrepp i det sociokulturella perspektivet.

Grundaren för det sociokulturella perspektivet är den ryske psykologen Lev Semjonovitj Vygotskij (1896-1934). Lärandet enligt det sociokulturella perspektivet har sin utgångspunkt i relationer där deltagande och samspel är centrala. Grundläggande i dessa läroprocesser är följaktligen språket och kommunikationen (Vygotskij, 1995). Vygotskij (1995) var intresserad av barnets allmänna kognitiva utveckling och betonade att det är genom interaktion med andra som språket utvecklas. Han menar att det är genom den sociala samvaron som barnet upptäcker språket, samt att samtal med vuxna ger stöd för att språket senare skall utvecklas. Avståndet mellan barnets egen nivå och den nivå som är närmast över kallar Vygotskij för den proximala utvecklingszonen, även kallad närmaste utvecklingszonen. Ett annat centralt begrepp för Vygotskij är mediering, som betyder att vi inte möter vår omvärld direkt, utan vår relation till omvärlden är medierad med hjälp av olika artefakter, föremål, och redskap (Vygotskij, 1995).

Den främste förespråkaren för det sociokulturella perspektivet i Sverige är pedagogikprofessorn Roger Säljö. Säljö (2000) anser att ett sociokulturellt perspektiv, grundat i Vygotskijs tankar, är ett synsätt på lärande där människor lär sig hela tiden, i alla sociala sammanhang, livet ut. Det är i de sociala sammanhangen och i det kulturella arvet vi tillägnar oss den kunskap som är nödvändig. Lärprocessen börjar därför som en social aktivitet i den intellektuella miljön som barnet växer upp i och som fortsätter hela livet.

Språkinläring

Vygotskij (1999) förklarar att utveckling sker genom inläring. Ett centralt moment i hela inlärningspsykologin är barnets förmåga att genom samarbete förflytta sig från det som barnet kan till det som barnet inte kan med hjälp av imitation för att höja sig till en högre intellektuell nivå. Det är på så sätt som hela inläringens betydelse för utvecklingen grundar sig och utgör innehållet i begreppet den närmaste utvecklingszonen. Vygotskij menar att språkinläringen och inläringen i skolan bygger på imitation. Han menar på att skolan inte lär barn sådant de redan kan göra själva, utan sådant som de ännu inte behärskar, men som de har möjlighet att lära sig i samarbete med läraren och under lärarens handledning. Att barnet lär sig något nytt är grundläggande för inläringen och därför är den närmaste utvecklingszonen det viktigaste momentet i relationen mellan inläring och utveckling. "Det som barnet idag kan göra i samarbete kommer det imorgon att kunna göra självständigt" (Vygotskij, 1999, s. 333). Säljö (2011) menar att på samma sätt som fysiska verktyg är artefakter, är även språket en produkt av vår mänskliga verksamhet. Förstår vi inte att språket är med och skapar vår verklighet, eller om vi inte förstår vilka investeringar och avlagringar som finns i våra kulturella redskap, så får vi också svårt att förstå kunskapsförmedlingens problem.

Många barn lever mer i en fantasivärld än i en verklig värld och den barnliga fantasin skiljer sig tydligt från den vuxna människans erfarenheter. Det muntliga och skriftliga språkets utveckling har skillnad i svårighetsgrad. Vid övergång till skriftspråket som är betydligt mer abstrakt har många barn svårt att förstå varför de skall kunna skriva. De saknar ett inre behov av att skriva. Ett sätt att fånga upp barnen till skrivandet är att skriva brev och små berättelser. Uppgiften för läraren är att skapa behov hos barnet att skriva och hjälpa barnet att behärska skrivandet. Vygotskij upptäckte att barnen

med intresse skrev om sitt liv. Trots de svårigheter som barnen hade, utförande de uppgiften då de upplevde ett behov och mening inför den (Vygotskij, 1995).

Redskap och mediering

Med redskap menas de resurser, både språkliga, intellektuella och fysiska, som används vid förståelse av omvärlden (Säljö, 2000). Säljö (2011) menar att vi med Vygotskijs ord kan säga att vi lever i en medierad verklighet. Skriftspråket, miniräknaren eller käppen är alla tre exempel på vad förmedlande redskap kan kallas för, som förlänger våra fysiska och intellektuella förmågor. Mänskliga kunskaper, instinkter, konventioner och begrepp har byggts in i olika typer av föremål och har på så sätt blivit något vi samspelar med när vi agerar. Säljö (2000) ger några exempel på kompassen som en artefakt vilket bygger på distinktioner som ger riktningssangivelser i grader. Kikaren är ett annat exempel på ett redskap som hjälper oss att se ett föremål på avstånd. Den som använder kikaren får då möjlighet att se vad som pågår på långt avstånd, och blir då brukaren av redskapet och det är individen som avgör vad som är intressant att se i det som fokuseras med hjälp av kikaren. Om vårt intresse är att förstå hur människor lär i sociala praktiker, hur människor utvecklar verksamheter och tar del av dem kan vi inte bortse från att människor gör sina erfarenheter med hjälp av medierande redskap. Säljö (2011) menar att om vi inte bibehåller länken mellan mänskliga aktiviteter och dessa redskap, så har vi inte heller någon möjlighet att förstå det moderna samhällets förmedlingsproblem. Det vill säga, för att förstå och tolka det innehåll som skall läras och förstås hjälper medieringen oss att förstå problem. Världen medieras för oss av de redskap som ingår i en viss verksamhet och innebär att vi inte helt själva kan bestämma oss för en egen tolkning av verkligheten, utan vi låter världen tolkas av oss med hjälp av de medierande redskapen vi har omkring oss. Beroende på vilken kultur vi föds i börjar vi använda de redskap som den kulturen erbjuder, vilket sedan leder till att vi kommer att uppfatta världen på ett visst sätt. En person som föds i en annan kultur med andra medierande redskap kommer därför inte att tolka världen på precis samma sätt som den person som behärskar en annan uppsättning av sociokulturella redskap. Vår uppfattning om världen kommer därför alltid att vara beroende av den kultur vi lever och verkar i.

För att förstå lärandet som en del av sociala praktiker där människor använder sig utav exempelvis kikare eller kassaapparater, måste vi ta reda på hur tänkandet utövas av människor som agerar i sociala praktiker med hjälp av artefakterna (Säljö, 2000). Att man nu på senare tid börjat använda sig av hundar som redskap för olika ändamål, med fokus på skolan i den här studien, skulle hunden alltså kunna ses som en medierande resurs. Man skulle kunna säga att hunden ses mer som ett objekt i syfte att användas som ett lärande hjälpmedel, det vill säga att hunden är hjälpmedlet/resursen för att mediera kunskap för olika ändamål. Säljö (2000) beskriver den skriftspråkliga kommunikationen som en medierande resurs inom ramen för vilken människor utvecklas intellektuellt, socialt, personligt, professionellt och emotionellt.

Socialkonstruktivism

Burr (2015) delar upp fyra större socialkonstruktivistiska grundsatser; kritisk hållning till kunskap som tas för givet, historiskt och kulturellt specifik kunskap, kunskap upprätthålls genom sociala processer samt kunskap och sociala åtgärder går samman.

Socialkonstruktivismen insisterar på att vi skall vara kritiska till det vi tar för givet om vår förståelse av världen och oss själva, menar Burr (2015). Burr hävdar att vi alltid bör vara misstänksamma mot våra antaganden av hur världen tycks vara. Till exempel bara för att vi anser en viss typ av musik som

‘klassisk’ eller ‘pop’ så skall vi inte anta att det är någonting i musikens natur som gör att den måste bli uppdelad på precis det sättet (Burr, 2015). Det här gäller givetvis även våra uppfattningar och antaganden om djur.

Socialkonstruktivismen hävdar att sätten som vi vanligtvis förstår världen på, de kategorier och koncept som vi använder oss av, är historiskt och kulturellt specifika. Hurvida vi förstår världen i termer av män och kvinnor, barn och vuxna, stats- och lantliv och så vidare, beror på var och när i världen vi lever. Till exempel har uppfattningen om barndom genomgått en stor förändring över århundradena. Vad som en gång ansetts typiskt för barn att göra har ändrats, likväl vad föräldrar är förväntade att göra för sina barn. Alla sätten att förstå är historiskt och kulturellt relaterade. Sedan är de inte bara specifika för särskilda kulturer och perioder i historien, utan de är även produkter av den kulturen och historien, beroende på de sociala och ekonomiska arrangemang som råder i den kulturen vid den specifika tidpunkten. De särskilda kunskaper som florerar i en särskild kultur är därför föremål, artefakter, för det och vi bör inte anta att våra sätt att förstå nödvändigtvis är bättre än andra sätt (Burr, 2015).

Burr (2015) frågar sig om vår kunskap om världen, våra vanliga sätt att förstå den, inte kommer naturligt från världen som den är, vad kommer kunskapen ifrån? Hon förklarar vidare att en socialkonstruktivists svar är att människor konstruerar kunskapen mellan sig. Det är genom den dagliga interaktionen mellan människor i samband med det sociala livet som våra versioner av kunskap blir fabricerade. Därför är sociala interaktioner av alla dess slag, framför allt språk, av stort intresse för socialkonstruktivisterna. Till exempel så är vår förståelse av dyslexi ett fenomen som har uppstått genom utbyten mellan de som har svårigheter med att läsa och skriva, deras familjer och vänner, samt andra som kan lära dem eller erbjuda diagnostiserade tester. Därför kan det som vi anser som sanning, vilket varierar historiskt och tvärkulturellt, ses som vårt nuvarande sätt att förstå världen. Det här är inte produkter av objektiva observationer av världen, utan de är sociala processer och interaktioner där människor ständigt involveras med varandra.

Dessa sociala kontakter kan producera en variation av möjliga sociala konstruktioner av händelser. Men varje konstruktion medför också, eller bjuder in, en annan typ av åtgärd från människor. Till exempel innan Temperance-rörelsen på 1800-talets USA och Storbritannien, så ansågs en berusad person vara fullständigt ansvarig för sitt beteende och då även skuldbeläggas för det. Ett typiskt svar var därför fängelse. Men i och med Temperance-rörelsen representerades alkohol i sig som problemet som gjorde människor till missbrukare. Fokus förflyttades då till att tänka på berusning som en sjukdom. Alkoholen ansågs då inte vara orsaken till personernas beteenden, eftersom de är offer för ett slags missbruk. Den lämpliga sociala åtgärden för att förstå berusning på detta sätt är att erbjuda medicinsk och psykologisk behandling, inte bestraffning. Konstruktioner av världen upprätthåller därför vissa mönster av sociala åtgärder och exkluderar andra. Våra konstruktioner av världen är därför även knutna till maktrelationer eftersom de har betydelse för vad som är tillåtet för olika människor att göra, och hur de legitimt kan behandla andra (Burr, 2015).

Verkligheten konstrueras socialt, menar Berger och Luckmann (1991). Berger och Luckmann anser att vi människor har en förbryllande position i vår värld, då vi till skillnad från exempelvis hundar inte har en specifik position som oftast är bestämd från början. När man talar om människor så talar vi inte om en specifik “människovärld”, i den mening som man kan tala om exempelvis en specifik “hundvärld”. Både denna “människovärld” och “hundvärld” är sociala konstruktioner där människor bestämt att hunden redan har en bestämd position i vår miljö, för att vi har konstruerat den så. Detta gör då att hundar till skillnad från människor är mer bundna till en mer specifik fördelning, och de lever i en mer förutbestämd värld som styrs av vad deras biologiska utrustning tilldelas dem (Berger & Luckmann,

1991). På vilka grunder skulle hundarna vara mer bundna till en specifik fördelning kontra människan, då båda exemplen är en social konstruktion? Arluke och Sanders (1996) anser att trots att djur är en fysisk varelse, i kontakt med människor, får de en kulturell identitet då människor försöker göra dem begripliga, förstå dem, använda dem eller kommunicera med dem.

Känsla av sammanhang

Det finns två synsätt att se på sjukdom; patologiskt och salutogenetiskt. Patologiskt synsätt förklarar varför människor blir sjuka, vad det är som gör att de hamnar i en viss sjukdomskategori. Salutogenetiskt synsätt fokuserar istället på hälsans ursprung, hur det kommer sig att vissa människor hamnar på den positiva sidan av hälsa-ohälsa eller vad det är som får dem att röra sig ditåt (Antonovsky, 2005). Professorn i medicinsk sociologi Aaron Antonovsky (2005) ställde sig frågan varför somliga trots livets alla påfrestningar ändå håller sig friska. Han förklarar detta genom begreppet känsla av sammanhang (i fortsättningen KASAM).

Antonovsky definierar KASAM som

en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig men dynamisk tillit till att (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (2) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och (3) dessa krav är utmaningar, värda investeringar och engagemang (Antonovsky, 2005, s. 46).

De tre centrala komponenterna i KASAM är begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. *Begriplighet* syftar på i vilken utsträckning som inre och yttre stimuli upplevs som förnuftmässigt gripbara. Information är ordnad, sammanhängande, strukturerad och tydlig, till skillnad mot brus som är kaotisk, oordnad, slumpmässig, oväntad och oförklarlig. En människa med hög känsla av begriplighet förväntar sig att de stimuli som möts i framtiden kommer att vara förutsägbara eller att när de kommer som överraskningar går de att ordna och förklara, oavsett om stimulus är önskvärda eller ej. Till exempel kan död, krig och misslyckanden förekomma, men en människa med hög känsla av begriplighet kan göra dem gripbara (Antonovsky, 2005).

Hanterbarhet syftar till att det finns resurser till ens förfogande och att med hjälp av dem kan de krav som ställs av stimulus mötas. Dessa resurser kan både vara sådant som står under ens egen kontroll men även sånt som kontrolleras av andra som vi kan lita på, till exempel en make/maka, vänner, kollegor, Gud eller läkare. En människa med hög känsla av hanterbarhet kommer inte kännas sig som ett offer för de omständigheter som livet utsätter en för eller tycka att livet behandlar en orättvist. När olyckliga saker händer i livet kommer en människa med hög känsla av hanterbarhet kunna reda sig och inte sörja för alltid (Antonovsky, 2005).

Antonovsky (2005) menar att *meningsfullhet* är KASAMs motivationskomponent och syftar till vikten av att vara delaktig. I vilken utsträckning som känslan att livet har en känslomässig innebörd, att en del av de problem och krav som ställs på en är värda att investera energi, engagemang och hängivelse i samt kunna se dessa som utmaningar att välkomna än något att hellre vara utan. En människa blir inte glad om en närstående dör, om en allvarlig operation måste genomföras eller att bli avskedad, men när dessa händelser inträffar drar sig inte människor med högt värde på meningsfullhet att konfronteras med utmaningen, utan ställer in sig på att söka en mening och göra sitt bästa för att ta sig igenom den.

Faktorer som Antonovsky menar bidrar till positiv hälsa kallar han generell moståndsresurs (GMR) och kan vara pengar, jagstyrka, kulturell stabilitet, socialt stöd et cetera. Det är allt som ger kraft att

bekämpa stressorer och bidrar till att göra dessa begripliga. De faktorer som bidrar till negativ hälsa, ohälsa, kallar Antonovsky generell motståndskraft (GMB). Dessa finns i tre nivåer; kroniska stressorer, viktiga livshändelser och dagsakuta förtretligheter. *Kroniska stressorer* är förhållandevis permanenta och konstanterliga fenomen, till exempel ens historiska sammanhang, kultur, gruppstillhörighet, sociala roll, personlighet, som kan påverka hälsan negativt. *Viktiga livshändelser* är avgränsande händelser som till exempel en familjemedlems död, skilsmässa, avsked från arbete, tillkomst av ny familjemedlem, pensionering, det är inte själva händelsen i sig utan de följder som händelsen har som ger upphov till negativa konsekvenser för KASAM. *Dagsakuta händelser* kan vara en misslyckad uppkörning, att få en förolämpling av chefen, att ens barn drabbas av en mindre olycka, som kan påverka KASAM negativt i en mindre skala (Antonovsky, 2005).

Håkanson m. fl. (2008) tar upp i sin forskningsöversikt att meningsfulla aktiviteter skapar KASAM och är grund för upplevd hälsa. En situation som är meningsfull, begriplig och hanterbar är förutsättning för KASAM. Att gå ut på promenad kan tyckas vara mindre meningsfullt för ett barn, men att gå ut med en hund kan tyckas vara en mer meningsfull aktivitet. När barnet gör något med ett djur så blir uppgiften mer verklig, vilket är väldigt viktigt att tänka på vid arbete med barn på olika sätt. Meningsfulla aktiviteter anses ofta som roliga aktiviteter och effekterna kvarstår. Dessa verkliga och meningsfulla uppgifter bidrar till en mer effektiv och roligare lärandemiljö (Håkanson m. fl., 2008). När barnen är tillsammans med djur i olika aktiviteter får de lära sig hur de skall göra och de stimuleras till att lära sig. Den här typen av pedagogik, djurassisterad pedagogik, har använts vid ett tiotal skolor i Sverige där djuren ingår i skolmiljön och är motivation till deltagande i undervisningen.

Metod

I följande avsnitt redogör vi för hur det självständiga arbetet växte fram och hur vi nådde vårt mål. Vi kommer att beskriva den kvalitativa metod som detta arbete bygger på och varför vi valde denna undersökningsmetod. Valet av informanter, tillvägagångssätt och databearbetning kommer även att beskrivas.

Val av metod

Undersökningsmetoderna för denna studie är kvalitativa intervjuer med hundförare och utbildningsansvariga instruktörer samt observationer av hundassisterad pedagogik i skolmiljö.

Kvalitativ intervju

Syftet med en kvalitativ intervju är att upptäcka och identifiera egenskaper och beskaffenheter hos något, t.ex. den intervjuades livsvärld eller uppfattningar om något fenomen. Detta innebär att man aldrig i förväg kan formulera svarsalternativ för respondenten eller avgöra vad som är det "sanna" svaret på en fråga (Patel & Davidson, 2011, s. 82).

I relation till studiens syfte och frågeställningar upplevde vi att många av de frågor vi ställde oss skulle komma till sin rätt vid en kvalitativ intervju. Dels för att kunna ställa öppna frågor med utrymme för följdfrågor, men även för att kunna vara uttömmande och ge intervjupersonen möjlighet att berätta om sina erfarenheter och uppfattningar på respektive fråga. Patel och Davidson (2011) menar att kvalitativa intervjuer nästan alltid har en låg grad av strukturering, det vill säga att frågorna ger

utrymme för svar med egna ord. Ibland ställs frågorna i en bestämd ordning och ibland ställs frågorna i den ordningen som intervjuaren tycker faller sig bäst för varje intervjutillfälle.

Låg grad av standardisering innebär att frågorna formuleras under intervjun och att frågorna ställs i den ordning som är lämplig för en viss intervjuperson och samtalets natur, medan hög grad innebär att varje intervju har likalydande frågor i exakt samma ordning. En helt strukturerad intervju lämnar lite utrymme för intervjupersonen att svara på frågorna och vi kan förutsäga vilka svar som är möjliga. En ostrukturerad intervju lämnar frågorna maximalt utrymme att svara på. Används öppna frågor är graden av strukturering beroende av hur frågan är formulerad (Patel & Davidson, 2011; Trost, 2010).

Intervjuer genomförs vanligtvis med personliga möten mellan intervjuaren och intervjupersonen, men kan även genomföras via telefonsamtal (Patel & Davidson, 2011). Det har under denna studie skett två intervjuer av totalt fem via telefonsamtal. Flera saker kan påverka en telefonintervju, som att intervjuaren inte kan påverka val av plats för var intervjupersonen befinner sig, vilket kan leda till att samtalet kan bli avbrutet eller påverkat negativt. Till exempel om det skulle ske i intervjupersonens hem, där de möjligvis inte känner att de kan vara utlämnande.

Våra frågor är konstruerade på så vis att de i möjligaste mån är öppna och möjliggör för följdfrågor som naturligt kan uppstå i samtalet, till exempel; "finns det några effekter i arbetet med social tjänstehund?" (se bilaga 2).

Vanligast är att börja intervjun med neutrala frågor, till exempel bakgrundsvariabler som vi behöver information om, samt avsluta neutralt som till exempel att ge utrymme för intervjupersonen att kommentera och tillägga sådant som inte kommit med i frågorna men som är betydelsefullt för personen (Patel & Davidson, 2011). Vi började varje intervju med att fråga vilket eller vilka begrepp inom kategorin social tjänstehund som intervjupersonen använde/använder för att på så sätt öppna upp för samtal kring ämnet samt för att försöka fortsätta intervjun med dessa begrepp (se bilaga 2). Intervjuerna avslutades varje gång med att ge personerna möjlighet att delge ytterligare information som de inte fått sagt.

Eftersom vi vill lyfta fram och studera området ville vi ha öppna frågor för att kunna få så mycket information om området som möjligt. Därför ville vi inte använda långa och ledande frågor som Patel och Davidson (2011) menar bör undvikas. Många av frågorna konstruerade vi med ordet hur istället för varför för att inte låta dömande (se bilaga 2).

Observation

Utöver kvalitativa intervjuer har vi i denna studie även använt oss utav observationer. Enligt Ahrne och Svensson (2011) har vi gjort en öppen observation där vi forskare har informerat informanterna om studien och hur deras medverkan bidrar till studien. Det kan jämföras med en dold observation där informanten inte har kännedom om sin medverkan.

Vi har även valt att använda oss utav en så kallad ostrukturerad observation, och för att kunna se hur hunden används i verksamheten har vi valt att observera tillfällena då detta sker samt genom intervjuer få ta del av intervjupersonernas erfarenheter och kunskaper inom området. Patel och Davidson (2011) menar att en ostrukturerad observation oftast används i utforskande syfte för att så mycket information som möjligt skall kunna inhämtas inom ett visst område.

Ytterligare dimensioner är hurvida forskaren är delaktig eller passiv under själva observationen (Ahrne & Svensson, 2011). Vi har kommit till observationerna med inställningen att vara passiva, men om informanterna skulle ta kontakt med oss besvaras givetvis det. Det hände under observation 1 att

eleven visade oss bilder och pratade med oss. Däremot fortsatte vi inte konversationen utan lät eleven bestämma hur delaktiga vi forskare blev. Ahrne och Svensson (2011) förklarar att informanterna inte skall känna sig spända eller alldeles för observerade, vilket gör att forskaren måste kunna delta i samspelet – kunna vara med i samtalet utan att för den skull ta över.

Urval och avgränsningar

Först var vi inne på djurassisterad pedagogik generellt och sökte brett eftersom hundassisterad pedagogik i skolmiljö är ett relativt nytt fenomen i Sverige. I ett inledande skede sökte vi efter sociala tjänstehundar som arbetade inom vård och omsorg, men vi begränsade området till endast sociala tjänstehundar i skolmiljö vid upptäckten om att det fanns ett flertal utbildningsplatser samt en del projekt i Sverige som arbetade med djurassisterad pedagogik. Eftersom det är hundassisterad pedagogik vi är intresserade av har vi tagit kontakt med de som arbetar i skolmiljö och utbildningsansvariga instruktörer på utbildningsplatser som utbildar hundekipage i Sverige.

Informanterna är personer som tillsammans med sin hund/hundar arbetar i skolmiljö med hundassisterad pedagogik. Två av personerna har sin praktik just nu för att inom en snar framtid börja arbeta självständigt. Ytterligare två informanter är ansvariga och arbetar som utbildningsinstruktörer på två av de utbildningsplatser som finns i Sverige, vilket har gett en bredare kunskap kring vilka hundar och människor som får arbeta på skolan samt vad som krävs av dessa.

Undersökningspersoner

De fem intervjuade personerna arbetar alla på olika sätt med hundar i skolmiljö. Dessutom observerade vi två barn i mötet med hundassisterad pedagogik. Följande namn är fiktiva och kommer att användas genom hela arbetet. Barnen ges inte någon närmare beskrivning än när resultatet presenteras.

Agnes är utbildad barnskötare och har läst till psykologi samt hundcoach. Hon har arbetat som resurs i förskola tillsammans med sin hund och arbetar nu med sina två hundar i skola samt är utbildningsinstruktör för sociala tjänstehundar.

Alice har en kandidatexamen i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik, en djurskötarutbildning samt en kurs om Hundens evolution, genetik och beteendevetenskap på 7,5 hp. Tillsammans med sin hund är de under utbildning till pedagoghund och har praktiserat inom området.

Elsa är utbildad barn- och ungdomspedagog med inriktning förskollärare samt har vidareutbildat sig inom neuropsykiatri samt psykologi och har arbetat som förskollärare, lärare och fritidspedagog. Hon är även utbildad hundinstruktör och arbetar nu som terapihundsförare på demensboende. Elsas hund är diplomerad läshund och de går nu en utbildning för att bli fadderhundsteam.

Lilly är utbildad barnskötare och har flera års erfarenhet av arbete i skola, är även utbildad hundinstruktör samt är verksam med hunduppfödning. Hon håller även på att utbilda tre av sina hundar till besöks-, terapi- och läshundar.

Maja är utbildad hundinstruktör och terapihundförare med flera års erfarenhet av arbete med ungdomar samt barn i förskola tillsammans med hund. Maja är även grundare av utbildningar för sociala tjänstehundar. Vid intervjutillfället närvarade två av hennes hundar, varav den ena var utbildad och den andra var under utbildning.

Genomförande

Den första kontakten med våra intervjupersoner togs via mejl. Vi presenterade kortfattat vilka vi var, vilket syfte vårt arbete skulle handla om samt vad de skulle kunna bidra med i studien (se bilaga 1). Till en början fick vi god kontakt med två personer som båda uppfyllde kriterierna då de var utbildade hundförare samt arbetade och har arbetat med hund i skolan. Dessvärre valde en av dessa att under arbetets gång avbryta sin medverkan och den andra gav efter ett tag inte längre någon återkoppling för plats och tid för intervju.

I största möjliga mån har vi försökt att ta oss till informanterna för personliga besök. Två intervjuer har skett över telefon på grund av lokalisering i landet. En intervju har ägt rum på en av utbildningsplatserna till hundekipage. De två observationstillfällena har skett på två skolor i anslutning till deras hundrum och har efteråt följts utav intervjuer med hundförarna som medverkade i observationen.

Det är viktigt att visa genuint intresse, förståelse och öppenhet för intervjupersonen. För att inte skapa en försvarsattityd hos intervjupersonen (Patel & Davidson, 2011). Inför varje intervju har vi bearbetat intervjufrågorna (se bilaga 2) så att de passar informantens bakgrund. Bakgrunden har vi tagit reda på via personens hemsida och mejlkontakten vi haft innan intervjun. Vi har försökt haft en öppen och förstående attityd under varje intervju.

Vårdnadshavarna och eleverna har gett sitt godkännande vid de observationer som skett. Eftersom de personerna vi valde att intervjua redan hade en god kontakt med elevernas vårdnadshavare frågade vi dem om de kunde framföra samtyckesblanketten vi sammanställt för respektive observationstillfälle, (se bilaga 3). Vi hade önskat ett lika professionellt bemötande mot eleverna som för de som vi intervjuade. Eftersom vi kom in mitt under elevernas tillfällen hos hundarna, när våra observationer skedde, så ville vi inte ta plats och påverka deras möte mer än nödvändigt, vilket gjorde att vi höll oss väldigt kortfattat om vår roll i rummet. Det kan ha berott på en bristande kommunikation mellan oss och informanterna om hur vi hade velat presentera oss för eleverna.

Efter varje intervju och observation har det inspelade materialet transkriberats (se nedan). Intervjuerna per telefon tog cirka 30 minuter, medan de personliga intervjuerna varade mellan 40 till 60 minuter. De två observationerna varade i cirka 20 till 30 minuter. Hela insamlingsperioden med transkribering omfattade ungefär två till tre veckor.

Databearbetning och analysmetod

Bearbetning och analys

Under varje intervju samt telefonintervju (förutom en) spelade vi in samtalet så vi i efterhand kunde transkribera det som sades. Vid den telefonintervju som inte spelades in antecknades det flitigt och i efterhand sammanställdes anteckningarna till en text som kan liknas vid de andra transkriptionerna. Även anteckningarna som vi skrev efter varje observation transkriberades. Alla transkriptioner har vi sedan läst igenom och funnit mönster som ligger till grund för de kategorier och rubriker som framkommer under Resultat.

Transkribering av data

Vid transkriberingen av intervjuerna har vi inte fokuserat på hur utan vad som har sagts. Därför har vi inte tagit med utfyllnadsord, det vill säga ord som fått samtalet att flyta på som till exempel 'mm' och

‘ah’. Även diverse upprepningar har vi valt att inte ta med. Vi har tagit med det som är mest relevant för att få igenom budskapet, dock med vissa ord och meningar som har känts typiskt för den intervjuade. När det under samtalet har dykt upp händelser som fokuserar på annat har vi valt att inte transkribera det

När anteckningarna från observationerna transkriberades valde vi att fokusera på själva händelsen - hur hundföraren, hunden och eleven agerade i mötet. Var det något som upplevdes relevant av det som sades transkriberades även detta. Vi transkriberade även våra anteckningar om rummen för att få en tydlig bild av miljön där händelserna ägde rum.

Analysmetod

Materialet ur alla transkriptionerna har sedan kopplats till våra val av teoretiskt perspektiv; sociokulturellt perspektiv, social konstruktion och känsla av sammanhang. Våra teoretiker har inte haft djuret i fokus utan människan. Det gör att hunden lätt hamnar i en roll som ett hjälpmedel, objekt, framför medhjälpare, subjekt, i denna studie.

Forskningsetiska överväganden

Alla informanter har getts grundläggande information från Vetenskapsrådets forskningsetiska principer; informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2002). Nedan följer en tydligare förklaring på vad respektive krav innebär samt hur de har påverkat denna studie.

Informationskravet innebär att forskaren skall informera om deltagarnas uppgift i studien och vilka villkor som gäller. Det innebär även att informera om att deltagandet är frivilligt och rätten finns att när som helst avbryta sin medverkan (Vetenskapsrådet, 2002). Redan vid första kontakten via mejl förklarades vad deras eventuella medverkan skulle generera i. Vi började varje intervju med att gå igenom Vetenskapsrådets fyra huvudprinciper och vi har varit noga med att poängtera att de när som helst får avbryta sin medverkan.

Samtyckeskravet innebär att forskaren skall inhämta samtycke från deltagarna att medverka i studien samt det är deltagaren som bestämmer om, hur länge och på vilka villkor som de deltar. Om barn är med i studien skall även barnets och vårdnadshavares samtycke inhämtas (Vetenskapsrådet, 2002). Personerna har fått ge sitt samtycke till studien genom muntlig överenskommelse samt skriftligt via den samtyckesblankett vi skickade ut i samband med observationerna eftersom barnen var minderåriga. Två av våra informanter har valt att avbryta sin medverkan vilket inte har kommit att påverka dem negativt på något sätt.

Konfidentialitetskravet innebär att forskaren måste värna om de enskilda individernas integritet (Patel & Davidson, 2011). Uppgifter vi erhåller från och om individer måste behandlas konfidentiellt, det vill säga att uppgifter inte får lämnas till obehöriga och att det inte skall vara möjligt att identifiera en enskild individ när resultatet presenteras (Vetenskapsrådet, 2002). I denna studie har vi informerat informanterna om att deras uppgifter behandlas konfidentiellt, men att det samtidigt kan vara svårt att hålla en fullständig anonymitet i och med att området för studien inte är särskilt utbredd i Sverige.

Nyttjandekravet innebär att deltagaren skall vara väl informerad om att uppgifterna de lämnar endast används för forskningsändamålet för studien där deltagandet sker (Vetenskapsrådet, 2002). Informanterna i denna studie har blivit informerade om studiens innehåll och hur deras uppgifter kommer att användas.

Ytterligare ställningstagande som vi forskare behöver ta i denna studie är hur vi ansvarar för hundarna som medverkade. Det finns inte forskningsetiska principer som riktar sig för djur i den utsträckningen som framkommer ovan för de deltagande människorna. Vad har vi forskare varit medskapare i för syn av hunden? Har hunden fått möjlighet att påverka eller avböja sin medverkan? Detta blir ett stort dilemma då vi inte med full säkerhet kan avgöra hurvida hunden samtycker eller alls förstår sin innebörd i studien. Vi har litat på att hundarnas respektive hundförare ansvarat för sin hunds välbefinnande under och för denna studie.

Oavsett situation som människan för hundens talan, så blir människan språkrör för hundens ord, tankar och känslor (Taylor & Twine, 2014). Taylor och Twine (2014) problematiserar om vi i relationen med djuren verkligen inkluderar och ger dem en röst. Ännu viktigare på vilket sätt som vi gör det möjligt för oss att lyssna på dem. Djur bidrar utan tvekan till processen och resultatet av människa-djur forskning. De är trots allt medverkande i den situation vi vill studera. På det hela bidrar de även utan uppenbart medgivande. Om vi inte kan få formellt medgivande, är det minsta vi kan göra, att fråga oss om det är troligt att djuren vill samarbeta i den situation vi studerar.

Studiens kvalitet

Metodval och genomförande

Under denna process så har vi kontaktat ett tiotal personer för intervjuer. Flera av de kontaktade personerna har inte svarat på våra mejl och två informanter avbröt sin medverkan under studiens gång. Hade vi fått möjlighet att göra fler intervjuer hade vår studie förmodligen blivit mer omfattande.

Något som kan hända, och som även hände, vid en kvalitativ intervju är att alla intervjupersonerna inte får samma frågor eller att under processen där intervjuerna sker så uppkommer frågor som inte existerade vid den första intervjun till exempel. Det kommer att påverka resultatet i den bemärkelsen att underlaget inte alltid är den samma vid alla kategorier, eftersom det i somliga fall bara är någon av de intervjuade personerna som tagit upp en tanke i ett ämne medan alla i andra fall har delgett sin version av samma sak. Så att anta att de kategorier som alla svarat på väger tyngre går alltså inte att göra eftersom de inte alla gånger fått samma möjlighet att svara på frågorna. Däremot försöker vi vara tydliga med att nämna tillfällena då faktiskt alla svarat på samma område.

Andra alternativ

Det hade varit riktigt intressant att få ta del av fler tillfällen att observera sociala tjänstehundar i skolan. Möjlighet att intervjuar verksamma på fritidshemsverksamheten hade även det varit önskvärt. Observationstillfällen hos utbildningsarrangörerna då utbildning ges hade varit något som kunde ha bidragit till denna studie.

Om vi hade valt teoretiskt perspektiv med hunden i centrum hade förmodligen andra viktiga aspekter om hundassisterad pedagogik framkommit.

Resultat

Här kommer resultaten av intervjuerna och observationerna beskrivas under respektive rubrik. Transkribering av fem intervjuer och två observationer ligger till grund för dessa. Vid bearbetningen framkom några tydliga kategoriseringar.

Resultat av intervjuer

Sociala tjänstehundar

De intervjuade personerna använde sig utav ett flertal olika begrepp för hundar som arbetade i skola. Agnes verksamma hundar är utbildade och under utbildning till kompishund som hon även förklarar inte är aktuella benämningen idag, utan att det är utbytt till skolhund på grund av att det låter mer professionellt. Lillys hundar är besöks-, terapi- och läshundar. Elsa använder terapihund som benämning för att det är deras grundutbildning samt läshund då hunden är diplomerad inom området. Alice utbildar sin hund till pedagoghund. Hon förklarar att den utbildningen är relativt ny och är inriktad på arbete mot skola.

Elsa poängterar att begreppet social tjänstehund är bra för att den innefattar alla begreppen då det finns så många idag. Enligt Maja framgår det att det finns en förvirring kring alla dessa begrepp och hon berättar att de som är utbildningsansvariga hos dem arbetar för att det endast skall finnas tre nivåer på utbildningen och därmed endast tre begrepp; besöks-, terapi- och skolhundar. Maja beskriver begreppet sociala tjänstehundar som ett samlingsnamn. För att tydligare förklara begreppet kan det beskrivas i två grenkategorier. Den ena är assistanshundar där hunden arbetar för sin förare och endast för sin förare, och den andra är när en social tjänstehund arbetar tillsammans med sin förare mot en tredje part - en patient, deltagare eller elev. Det är i den sistnämnda kategorin som utbildningar som besöks-, terapi-, läs- och fadderhund samt andra tjänstehundar ingår. Istället för att uttrycka vad hunden är och därav kallas, nämner Maja att om en person arbetar som terapeut med sin hund borde det exempelvis kallas djurassisterad terapi eller som lärare att det kallas djurassisterad pedagogik. För vad hunden egentligen kallas för är ointressant.

Användningsområde för hund i skolan och på fritidshemmet

Agnes förklarar att eleverna som får ta del av den hundassisterade pedagogiken på skolan är de elever som har speciella behov - diagnostiserade, under utredning eller av någon annan anledning har det svårt. I hundrummet erbjuder de lästräning, matematik, minnesträning och spel som memory. Vid spel får eleverna träna på turtagning, vinna, förlora, räkna och samspelet med andra människor. Mer hundspecifika aktiviteter som erbjuds är hundspel, gömma-lekar och hundträning. Det erbjuds även tid för rekreation, enligt Agnes. På Agnes skola erbjuds de barn som inte får tillgång till den hundassisterade pedagogiken ett tillfälle i veckan, elevens val, att tillsammans med andra barn umgås med hundarna. Alice beskriver hur de arbetat mycket utomhus med pedagogiska hundpromenader, utomhuslekar och att lära hundarna tricks. Hon startade även något som hon kallade för Hundfritids som var väldigt uppskattat. Hundfritids innebar att hon tog med sig sina hundar till fritidshemmet där två barn i taget fick dela på en hund och gå med dubbelkommando. Alice brukade ha med sig tre hundar till skolan och gå med sammanlagt sex elever åt gången under cirka 20-25 minuter. Under promenaderna fick barnen lära sig hur man skulle hålla i koppel, hur man gör när man möter andra

hundar eller människor etcetera. Barnen fick även möjlighet att träna hundarna att sitta, ligga, göra vacker tass, rulla runt och andra konster. Hon har även tankar på att starta något som hon vill kalla för Fri-fritids, ett hundfritids för barn där de tillsammans äter mellanmål utomhus och leker, och de som vill får anmäla sig. Alice berättar även att eleverna utomhus lärde sig att läsa hundens kroppsspråk, utveckla empati och förståelse, fick göra övningar som tränade balans och motorik, lära sig vara ansvarstagande genom att ta hand om en hund, vilket bidrog till starkare självkänsla och självförtroende. De arbetar även i klassrummet, och Alice berättar hur hundens närvaro har påverkat eleverna genom att ljudnivån sänkts drastiskt samt att samarbetet förbättrats. Hon märkte även att eleverna började bete sig annorlunda mot varandra, vilket gav pedagogerna bra förutsättningar att skapa goda relationer. Alice säger att "hunden är i skolan för att i slutänden öka elevernas måluppfyllelse". Elsa använder sin hund som läshund i skolundervisningen, även Lilly arbetar med läsning eftersom de i dagsläget praktiserar inom det. Maja har arbetat med fadderhundsövningar med barn. Där de bygger upp självförtroende och att våga vara i centrum med till exempel en ringlek där barnen gömmer en godis bakom ryggen som hunden skall leta upp.

Ett stort användningsområde som de flesta av de intervjuade personerna nämner är att hunden skapar motivation hos eleverna. Alice förklarar att lust och motivation är hundens syfte i skolan. Hon menar på att de har lyckats få elever som annars inte kommer till skolan att komma för att de skall arbeta med hund den dagen. Lilly nämner att hon arbetar med matematik med en elev och att de inte arbetar så mycket med själva ämnet utan att de arbetar mest med hunden som motivator. För det barnet har det jättesvårt och älskar verkligen hundar, så att få komma till hundarna för att få klappa dem och att de ligger i knät är en stor sak för barnet. Elsa beskrev att eleverna inte hade jättestora problem med att komma till skolan, men att deras lust att delta ökade i samband med hunden. "Det finns ju flera barn som har ökat motivationen att gå till skolan genom att bara vara här. Vi har ju barn som har morgontider för att komma till skolan", menar Agnes.

Agnes förklarar att de arbetar mycket med hur man behandlar andra, samspelet och likheterna, till exempel att klasskompisarna inte vill bli slagna och hundarna vill inte bli slagna. Barnen kan utvecklas i sitt samspel med andra efter att de varit i hundrummet. Även Maja ger ett exempel på detta när hon arbetade i en årskurs 1 och barnen hade problem med ovårdat språk. De var otrevliga mot varandra och hon kommer ihåg att de sade något på ett annat språk, det värsta man kan säga till varandra. Hon hade då frågat eleverna om de skulle kunna säga så till hunden och de svarade att det var ju klart att man inte skulle kunna säga så till hunden. Maja såg på barnen att de gjorde ont i kroppen på dem efter att hon hade sagt det till hunden, så de fick med sig känslan att de inte ville sårta hunden. Barnen fick förståelse för hur det känns att säga elaka saker till sina kompisar.

Åsikterna hos övrig personal och vårdnadsgivare

"Jag har inte hört nån som är negativ" säger Agnes. Hon fortsätter att det är många av personalen som tar vägen förbi hundrummet och att det är ett väldigt högt söktryck på skolan just för att de har hundar som ett komplement i utbildningen. Varken Alice eller Lilly har hört något negativt från personalen. De tror att det beror på att övrig personal och vårdnadshavare har blivit välinformerade innan arbetet startade. Alice hade även kommit med buntar av artiklar, böcker och vetenskapliga belägg för att på så vis få med sig ledningen och skolhälsovården. De informerade även för eleverna och föräldrarna om att det är frivilligt att delta. Även Elsa hade fått positiva tankar och åsikter, där föräldrarna har varit väldigt positiva och glada för att deras barn fått möjligheten att vara med på arbetet med hund.

När det kommer till tendenser åt det negativa hållet framkom det att vårdnadshavare kan ha uttryckt en undran vad eleverna och hundarna egentligen gör i hundrummet. Enligt Agnes är det då viktigt att

svara specifikt på vad just det barnet gör. De lägger upp en plan för vad eleverna skall ha gjort som de också följer. Elsa berättade att det var en personal som var emot hund på skolan, på grund av allergirisken. Eftersom alla på skolan måste vara överens så löste de arbetet med hunden på så vis att de förflyttades till en annan lokal.

Lämpliga hundar

Agnes som är utbildningsinstruktör på en av landets utbildningsplatser gör en inprovning innan ett ekipage får starta utbildningen. Där tittar de på hur hunden klarar av hantering, att bli pressad, ryckt och dragen i, vad som händer om det kommer in nya människor, plötsliga ljud och händelser, för att ta reda på hur hunden reagerar i olika situationer. De tittar även om hunden är intresserad överhuvudtaget och trivs i denna typ av miljö. Detta för att på så vis ta reda på om hunden är lämplig för arbetet.

Agnes får inte neka någon efter inprovningen utan hon får bara rekommendera hundekipage att inte gå utbildningen eller gå ut på praktik om hon anser att hunden inte är lämpad för detta. Maja förklarar att när hon gick sin utbildning så var det inga lämplighetstester eller någonting, vilket inte alls kändes bra, så i samarbete med utbildningsarrangören hon gick för då utvecklade de utbildningarna. Maja berättar att det är ungefär 20 procent som inte går igenom lämplighetstesterna på hennes utbildningsplats. De som sökt utbildningen är ofta pålästa om vad de anser vara en lämplig hund. Om ett hundekipage skall arbeta med barn så måste de ha gått besökshundsutbildningen innan de får göra testet med barn.

När Lilly och Elsa gjorde lämplighetstesterna på sina hundar kollade de på att hundarna var sociala, tillgängliga, trygga och kan koppla av. Eftersom Lillys tre hundar är mentalbeskrivna utifrån Svenska Brukshundsklubbens mentalbeskrivning testades inte hundarna så hårt menade hon, utan mer att utbildningsinstruktören har fått träffa hundarna och umgåtts med dem.

Agnes förklarar risken med att folk tar med utbildade hundar in i verksamheten som inte är gjorda för detta. Hon förklarar vidare att en incident hände i kriminalvården för flera år sedan vilket gjorde att det blev totalförbud av hundar där, men att hundarna nu är på väg tillbaka. Hon fortsätter att det skulle vara förödande om en hund skulle hugga i skolan. Elsa förklarar risken med att ta in olämpliga hundar i skolan genom att

det skulle till exempel aldrig falla mig in å ta in en hund som inte är lämplighetstestad eller under utbildning i någon utav dom här typerna av miljöer, det är liksom inte okej för någon tycker jag. Det är ju det här med säkerhetstänket. Både för hundens sida och för dom man jobbar mot. Och för chefen, jag menar hur vågar en chef, dom har faktiskt ett ansvar för hela verksamheten.

Effekter och förtjänster

Agnes som har haft vissa barn till och från i två års tid har märkt jättestora effekter. Hon märker av skillnaden i klassrummen, hon kan höra skillnaden. Hon har märkt att flertalet barn har blivit lugnare och att de ofta är medvetna om att de är lugnare de dagarna de är i hundrummet - de ser detta som en andhämtning. Agnes berättar om utvecklingen av en grabb som gick i sjuan som

efter en period, då gjorde han så, man såg hur han tog av sig sin coola stajl. Han tog av sig kepsen, han tog av sig tjocktröjan, han tog av sig sina skor och la sig på golvet. Första gången så sa han 'jag ska sitta här' och var ganska kaxig, till att då senare se den förändringen. Det var ju hans paus, det var ju hans andrum i skolan. För här inne behövde han inte vara häftig. Han kunde glida in här på golvet i 40 minuter och bara prata hund och mysa med hunden.

Andra förtjänster som Agnes kan se är motivation, trygg och lugn miljö. På skolan finns det två barn som äter tillsammans med hundarna och där har hon sett att barnen successivt börjat äta när hunden varit med. Alice säger att de framför allt har glada elever som vill komma till skolan. När Elsa arbetade med läshund så uppmärksammade hon hur elevernas läshastighet och ordförståelsen

förbättrades. Elsa märkte att eleverna i början av arbetet bytte ut ord när de läste. Eleverna verkade förstå orden men var det ett svårt ord bytte de ut det till ett enklare ord att uttala. Även detta minskade under arbetets gång. Lilly förklarar att barnet vi observerade inte är imponerad av hundarna eftersom barnet har flera hundar hemma. Däremot har hon fått effekter bara på att barnet kommer till hundrummet och läser, för att det blir mängdträning i att läsa. De barnen som träffar Lilly och hundarna har klarat nationella proven, vilket de på skolan var jätteoroliga för att de inte skulle. Hon kan inte säga om det beror på hundarna eller inte, eftersom det är för tidigt att säga. Maja tycker att sammanhållningen och att arbeta tillsammans har gett stor effekt, att det lönar sig att samarbeta. Efter bara tre besök i barngruppen kan hon se en stor förändring i sammanhållningen.

Svårigheter och hinder

Alla intervjuade tar upp problematiken kring allergier, och lägger även fram förslag på hur en sådan svårighet kan förebyggas. Agnes säger att allergierna nog är deras största hinder. På Agnes skola hanterar de allergierna genom att de har en separat entré precis intill hundrummet och hundförarna med sina hundar får bara hålla till i det tilldelade rummet samt att de inte får gå längre in i skolans byggnad. Innan eleverna lämnar rummet måste de tvätta händerna och använda roller på kläderna om det är fällperiod. Elsa har också efter en riskanalys valt att vara i en annan lokal istället för i skolan. Hon berättar även att det kan vara svårt för vissa att hitta lösningar på allergibiten. Alice talade om att när hennes arbete drog igång så var det faktiskt en elev som var allergisk. Det var när barnet petade sig i ögonen som allergin kändes av. De var jättenoga med handhygien för barnet. De dagar hunden var med och det misslyckades fick barnet allergitabletter av Alice. Hon diskuterade detta med barnets föräldrar som tyckte att det ändå var okej. Alice förklarar hur viktigt det är med en god kommunikation av information och att valmöjligheter finns för de som inte vill och kan vara med. Lilly och hennes hundar håller till i en separat byggnad på skolan i anknäring till idrottssalen. Hos Lilly får barnen en filt att ha över sig som hunden också sitter på för att inte ta med hår tillbaka till skolan samt att barnen måste tvätta händerna innan de går därifrån. Maja förklarar att de följer vanliga vårdhygienregler och att de är väldigt noga med vad som gäller samt att de har en dialog med Astma- och Allergiförbundet. De skolläkare som Maja haft kontakt med anser att det inte går att sätta en funktionsnedsättning som allergi i motsättning till att det finns allergiker, eftersom det inte är rättvist. Utan det gäller då att hitta lösningar, som till exempel att använda en specifik del av en byggnad som de barnen som är allergiska inte vistas i eller hundfria zoner.

Elsa säger att om det finns rädslor för hunden så får de utarbeta strategier för det samt att det är viktigt som förare att känna till om det finns någon som är rädd eller har fobi och respektera det. Agnes förklarar att det är viktigt att personal som är rädda inte kommer till hundrummet för att på så sätt inte överföra rädslan till eleverna. Det gäller även för de personer som kan ge en bild av att hundarna är i vägen eller att de inte vill bli håriga. Lilly säger att ett hinder skulle vara om något barn har speciella behov och som är hundrädd. En hundräddla kan faktiskt jobbas bort om vetskapen finns och om alla är med på noterna. Lilly ger exempel på ett barn i den klassen hon jobbar i som har diagnos och som absolut skulle vara i behov av hundkontakten, i och med att barnet saknar att känna medkänsla och empati. Barnet är varken rädd eller allergisk, men tycker inte om hundar, så då ger det ju inte barnet något.

Övriga svårigheter och hinder som framkom under intervjuerna var få. Bland annat förklarade Elsa att svårigheten med arbete med läshund är att det är svårt med pengar eftersom det inte finns pengar alla gånger och det blir då svårt att få jobb. Lilly nämnde att hon kan tänka sig att det blir lite ensamt i arbetet, eftersom hon inte har några kollegor och arbetskamrater som läget ser ut just nu. Maja berättar

att ytligare hinder som hon fortfarande stöter på är olämpliga hundar. Det är mer vanligt på äldreboenden men det finns även skolor runt om i Sverige som använder hundar som inte är lämplighetstestade eller utbildade.

Mer pedagogik, mindre hund

Maja säger att

man ska tycka om att jobba med barn, man ska verkligen tycka om att arbeta med barn. För vi jobbar ju 99 procent med deltagaren eller eleven och mellan 1-10 procent med hunden. Men hunden jobbar ju 100 procent med deltagaren.

Hon menar att det inte är så mycket hund utan att det är jättemycket pedagogik. Hundföraren skall kunna plocka upp en hel barngrupp som kommer rusande emot hundekipaget och undvika skador. Hundföraren kan inte tappa fattningen eller bli oprofessionell i sitt bemötande, utan skall kunna lita på sin hund och kunna styra upp en sådan situation. Agnes förklarar att hon alltid är själv med barnen i hundrummet. Det är unikt och det är väldigt få som arbetar med att vara själv med hundar och barn. På Agnes utbildning för sociala tjänstehundar erbjuds en påbyggnadskurs för de som inte själva är utbildade inom barn, så hundföraren får mer utbildning inom pedagogik. Elsa gick in medvetet och arbetade med ordförståelsen annars vill hon betona att hon var ytterst försiktig och rättade aldrig elevernas läsning. Det var bara genom positiv feedback och lösningsinriktat. Elsa förklarar att tanken var att de skulle vara ett positivt komplement. Det hunden gjort i arbetet är att vara "en go och mjuk kompis" eftersom han inte talar om för eleverna att de skall läsa på ett speciellt sätt. Beroende på ålder på barnet som läser tillsammans med hunden brukar Elsa ofta säga "Det där ordet förstod verkligen inte hunden, kan du förklara det?". Hennes hund kan på kommando göra bus som att lägga ner hela näsan i boken och vända på bladen. Elsa använder det när hon märker att det börjar bli lite spant och lite kryp i kroppen, och efter det skrattar de allihop och så slappnar de av.

Jobbmöjligheter

Agnes förklarar att de hundekipage som arbetar på skolan gör det genom konsultuppdrag via företaget de är anställd hos (utbildningsplatsen) och blir då inhyrd av skolan där den hundassisterade pedagogiken sker. Elsa har själv ett eget företag där hon i dagsläget har två uppdrag. Där har hon en anställning som ger hennes hund betalt på företaget, alltså att hon fakturerar hundens tid på företaget. Hon förklarar vidare att det ser olika ut hur personer brukar få arbetsmöjligheter, att en del är anställda men att nog vanligast är att ha eget företag. Lilly är anställd på skolan på halvtid och får fast lön på den tiden. Vilket är unikt och att hon inte tror att det finns någon annan skola i Sverige som arbetar på det viset, men att hon tror att det kommer komma. Maja som äger en av utbildningsplatserna i Sverige påpekar att det är klurigt att få arbetsmöjligheter. Många skolor öppnar upp för att arbeta med djurassisterad pedagogik, men hon säger även att det skulle krävas en större insats på en nationell nivå tillsammans med Skolverket för att komma överens om vilka riktlinjer som gäller.

Resultat av observationer

Här presenteras resultatet av de två observationerna.

Observation 1

Hundrummet ligger i direkt anslutning till den separata entrén på skolbyggnadens baksida (se bilaga 4, figur 1). Väggen vid dörren till rummet består av glas från golv till tak som är försedda med gardiner

på insidan och på utsidan står det 'hundcenter' samt att alla hundar som arbetar där finns uppsatta som bilder med namn på glasen. Ingången till hundrummet ligger i mitten till höger (se bilaga 4, figur 2). Egentligen är rummet lite i vinkel men av tekniska skäl är inte det illustrerat. I rummet fanns en soffa i hörnet med tillhörande soffbord, snett mittemot fanns ett matbord med fyra stolar och ovanför det och längs med väggen bakom fanns hyllor och bokhyllor med exempelvis böcker, spel och hundsaker. Det fanns även en whiteboard på väggen mittemot ingången till rummet och under den låg en stor sittsäck. I anslutning till rummet fanns ett pentry.

Vid observationstillfället fick vi ta del av en situation där en elev i årskurs 7 åt sin lunch i sällskap av hundar och hundförare. Under matstunden berättade hundföraren för oss om de två hundarna, hon ställde även frågor till eleven om vad eleven tyckte om påståendena om hundarna. Till exempel om beskrivningen av den ena hunden som ett poppande popcorn verkligen stämde och om den andra hunden var mer lugn. När matstunden var över och eleven plockat undan sina ätton började eleven bland annat gosa med hundarna i sittsäcken. Eleven lekte även med hundarna och spelade ett hundspel med den ena hunden. Spelet är en träplatta med hål i där godis läggs, i detta fallet makaroner, och över hålen ställs ihåliga klossar. Eleven lade ut makaroner i varje hål och ställde över klossarna på bordet medan hunden satt på golvet och nyfiket tittade på. Innan eleven ställde ner träplattan på golvet frågade hundföraren hur många makaroner som fanns däri. När eleven sedan ställde ner träplattan visste hunden precis vad som skulle göras och hade snabbt lyft bort alla klossar och ätit upp makaronerna. Hundföraren frågade eleven om hunden hade ätit upp alla makaronerna och eleven kontrollräknade. Samtalsämnet mellan hundföraren och eleven kom in på fiske, vilket är ett stort intresse för eleven. När hundföraren inte visste hur ett speciellt fiskedrag såg ut som eleven berättade om, visade eleven en bild på sin mobil för hundföraren. Även vi blev involverade med eleven då bilderna även visades för oss från sin mobil, utöver fiskedraget även en stor fångad gädda. Föraren frågade vid flera tillfällen om eleven "var i sin egen värld nu" vilket gjorde att eleven uppmärksammade föraren och situationen. De tillfällen som eleven var i sin egen värld var i samspel med någon av hundarna. Det var föraren som höll koll på tiden så eleven kom iväg till nästa lektion, och vår intervju tog vid med Agnes.

Observation 2

Det rum som observationen gjordes i är samma rum som intervjun med Lilly sedan tog plats. Rummet ligger i samma byggnad som idrottshallen som hör till en egen byggnad på skolgården (se bilaga 5, figur 3). Figur 3 visar en skiss över hur skolan ungefär ser ut, och som visas så har hundrummet en egen ingång, vilket gör att hundarna inte behöver interagera med några andra än de som involveras i verksamheten. Hundarna behöver alltså inte gå igenom några andra lokaler för att komma till rummet. Det förklarades också för oss att precis intill hundrummet så ligger det en skog som anses vara "utanför skolgården", där hundarna kan rastas och gå på promenader utan att på något sätt störa. Lilly berättar också att hon har sin bil parkerad precis utanför hundrummet, så att hon även här inte behöver ta sig över skolgården.

Figur 4 (se bilaga 5) visar endast det som är relevant för observationen som utförts. I rummet finns även en låg bokhylla med böcker i som är belägen mellan skrivbordet och pentryt, det vill säga längs väggen intill dörren mot ett litet rum. Längs väggen mellan hallen och soffan ligger även hundarnas bäddar. Hundarna har även bäddar i det lilla rummet. I det rummet kan även de hundar som vill eller inte aktivt arbetar få ligga avskilt från det stora rummet och koppla av. Lilly vill även poängtera att det för henne är otroligt viktigt att göra miljön så mysig och så bekväm som möjligt. Hon har därför inrett rummet med gardiner, mattor, massvis med filtar och kuddar i soffan, läslampor, tända ljus och tavlor.

Denna observation gjordes en tisdag direkt på morgonen. Längden på det observerade tillfället var ungefär 20 minuter, och observationen där barnet läste för hunden pågick i ungefär 15 minuter. Eleven i den här observationen har besökt Lilly och läst för hundar flera gånger tidigare. Elevens mamma arbetar som hundinstruktör och har hunduppfödning hemma, så eleven är väldigt van vid hundar vilket Lilly tror minskar effekten på just läsandet för hunden. Istället läggs fokus på elevens lästräning, och menar att hundarna behöver träna på barn så därför använder hon hundarna i alla fall.

Hunden låg lutat mot barnets knä på en filt. Eleven hade själv valt boken som lästes ur högt. Det var en bok som handlade om fotboll. Under tiden som eleven läste ställde Lilly många ledande frågor som hon ville att eleven skulle förklara för hunden med anledning att hunden inte förstod vad vissa ord betydde eller var för något. Eleven förklarade för hunden vad 'schack' innebar och vad 'krysset' betyder i fotbollssammanhang.

Samlad bild av intervjuer och observationer

Det råder ingen tvekan om att det florerar flera begrepp för den sociala tjänsthunden i skolan. Det syntes framför allt vid intervjupersonernas skildringar av vad de själva använder för begrepp på sin hund. De hundar som närvarade under observationerna var eller var under utbildning för att bli kompis-, besöks-, terapi- och läshund.

Som nämnt i resultatet för intervjuerna så finns det en uppsjö av användningsområden som våra intervjupersoner har delgett. Huvudområdena var arbete med skolämnena på olika sätt, värdegrundsövningar, att utveckla elevernas självkänsla och självförtröende samt agera som motivation. Det framgår också att de barn som får tillgång till den hundassisterade pedagogiken ter sig vara barn som av någon anledning har speciella behov, vilket även framgick av de elever som observerades. Undantaget var att en av skolorna även erbjöd hundassisterad pedagogik för de elever som valt det i elevens val, eftersom hundarna är populära på skolan. Vid observationerna var hundens huvudsakliga syfte att för en elev vara med vid läsning och för den andra eleven ge motivation till att äta. Under intervjuerna framgick det att hundförarna brukade använda hunden som hjälpmedel vid högläsning för att få elever att förklara och beskriva svårare ord. De erbjuder även eleverna rekreation och tid för återhämtning, vilket en mindre del av tiden för observationerna gav utlopp för.

Alla intervjupersonerna ger en positiv bild av hur andra, övrig personal och vårdnadshavare, uppfattat deras arbete. De förklarar att innan arbetet med hundassisterad pedagogik behöver information ges till de som inte är direkt involverade i arbetet. Viss personal och vårdnadshavare har varit fundersamma över allergirisken och vad eleverna egentligen gör hos hundarna, men inget som har påverkat deras arbete i någon utsträckning negativt.

De hundar som närvarade på observationerna var alla lämplighetstestade, och då blivit kontrollerade för arbete i skola och med barn. Det framkom under intervjuerna hur viktigt det är att det endast finns lämpliga hundar i tjänst, både som säkerhetsåtgärd för eleverna och för hundarna själva.

Det fanns hundförare som haft samma elever i flera års tid som upplevde markanta effekter på deras utveckling. Även de hundförare som haft elever en kortare stund upplever tydliga effekter. De effekter de intervjuade personerna upplevde var bland annat att barnen blivit lugnare, gladare, läsflytet och ordförståelse har blivit bättre och sammanhållning i barngruppen har stärkts. Vid observationerna märktes det att eleverna kände sig trygga och tillfreds när de vistades i hundrummet tillsammans med både hundförarna och hundarna.

Det framkom två större kategorier av vilka svårigheter och hinder de intervjuade personerna upplever sig ha; rädsla eller fobi för hundar och allergier. Alla informanterna tar upp problematiken kring allergier och att det är deras största hinder eftersom att det inte finns några allergivänliga hundar. Ingen är däremot sen med att komma med förslag på lösningar. Platsen där hundarna vistas kan förläggas i separata rum antingen i anslutning till egen entré i skolbyggnaden eller i en byggnad i anslutning till skolan. Istället för att arbeta med hund i klassrum kan den hundassisterade pedagogiken äga rum utomhus. Eleverna som vistas med hund får använda filt mellan sig och hunden, rolla av eventuellt hundhår och tvätta händerna innan lokalen lämnas. Något som även infriades vid besöken i hundrummen under observationstillfällena. När det kommer till fobier och rädslor är det viktigt att poängtera att arbetet med hund är frivilligt för eleverna, men hundförarna försöker gärna arbeta med hundrädslan först för att kommande arbete med hund skulle kunna gynna de eleverna. Det är också viktigt att övrig personal som är rädd eller har ett obehag över hundarna inte lägger över sina känslor på eleverna. Vid observationerna var ingen av eleverna hundrädda. Den ena eleven upplevde till och med hunden som ett störande moment under läsningen, något som berörd hundförare förklarade med att eleven har flertalet hundar hemma, så effekten hos det barnet ligger inte hos hunden utan att eleven får komma till deras enskilda rum för att läsa.

Det är viktigt att de som arbetar med barn verkligen tycker om det eftersom arbetet till största delen är mellan hundföraren och eleven. Under observationerna och intervjuerna framgick det att hundförarna ofta går in och stöttar eleverna när det behövs. Däremot betonar de att deras arbete inte är att, till exempel, rätta elevernas läsning, utan arbetet med hunden ses som ett komplement till resterande undervisning i klassrummet. Hundens roll blir att vara en kompis som inte dömer men som samtidigt är intresserad av eleven och ger eleven sin fulla uppmärksamhet. Vid observationerna noterades hur alla hundar var noga med att uppmärksamma alla i rummet, och hade hundföraren gett kommando att punktmarkera eleven så gjorde hunden det.

Det finns olika sätt att få arbete. Vid intervjuerna framgick att hundförarna kunde vara anställda på skolan där deras arbete med hund skulle ske, vara anställda hos utbildningsarrangören och arbetade på en skola via konsultuppdrag samt att vara egenföretagare och fakturera hundens arbete på företaget.

Analys

Vid bearbetningen av materialet framkommer en paradox som är intressant att nämna. Vem eller vad är det som är viktigt med hundassisterad pedagogik - hunden eller hundföraren? Vår undersökning har påvisat att det största arbetet för barnens utveckling gör hundföraren, även då hunden framhävs som främsta orsaken till den hundassisterade pedagogikens framgång. Antalet intervjupersoner som ansåg att det handlade mer om pedagogik än hund var högt i denna studie.

Sociokulturella perspektivet

Hunden som redskap

I vår studie används hunden som ett hjälpmedel i undervisningen för att eleverna lättare skall tillämpa de kunskapsmål som är ställda på dem. Våra informanter använder hunden som ett fysiskt redskap för

mediering av kunskap och för att skapa motivation till skolarbetet. Säljö (2000) ger exempel på kikaren som redskap för att se på avstånd (Säljö, 2000). Förstår vi inte att kikaren är till för att se på avstånd så missar vi chansen att just se på långt håll. Vi kanske tittar i den åt fel håll vilket ger en annan effekt, som inte nödvändigtvis behöver vara fel, men något vi inte eftersträvar. Det kan relateras till hur hunden används som redskap i den hundassisterade pedagogiken. Används en lämplig hund kan det resultera i alla de positiva effekter som informanterna i studien uppmärksammat. Skulle däremot en olämplig hund användas finns risken att effekterna inte alls uppvisas eller att det ger helt motsatt effekt.

Hur mycket effekt redskapet ger påverkas av vem mottagaren är. Till exempel eleven som hade högläsning för en hund och mest tyckte hunden var i vägen och störde, medförde att redskapet, i det här fallet hunden, inte gav någon vidare effekt. Däremot verkade det i det här fallet ge effekt att komma till själva hundrummet och tillsammans med hundföraren enskilt få läsa högt, vilket i sin tur ställer höga krav på hundföraren. Det gäller alltså att använda rätt mottagare för rätt redskap. Den som skapar redskapet måste förstå och kunna använda det för rätt ändamål och önskade effekter. Människan har med hjälp av hundens redan bestämda position och deras redan förutbestämda utrustning (Berger & Luckmann, 1991) konstruerat en hund till ett kulturellt redskap som hjälper oss att tillägna olika kunskaper. Till exempel så skapades till en början vårdhunden som redskap inom vården, sedan när upptäckten av dess funktion och fördelar synliggjordes var det inte ett långt steg till att även införa hunden i andra sociala sammanhang, som exempelvis i pedagogiskt syfte.

Hur viktig är hunden som redskap i den hundassisterade pedagogiken? I exemplet ovan var inte hunden den mest väsentliga delen för att få en positiv effekt för lärandet. Hade det blivit någon skillnad med ett annat djur, människa eller ett föremål? Det kan endast spekuleras, men kanske gav hunden ändå eleven de effekter som att hormoner frigörs (Uvnäs Moberg, 2000) samt att hjärtfrekvens och blodtryck sänkts (Lane & Zavada, 2013; Friesen, 2010).

Hunden kan även i studien kopplas till Vygotskijs teori att det är genom imitation som barnet kan förflytta sig från det som barnet redan vet och behärskar till det som kräver en högre intellektuell nivå och som barnet inte behärskar (Vygotskij, 1999). Utöver imitationen vid läsning observerades även andra aktiviteter där utveckling och lärande sker genom imitation, som till exempel vid tricks och lekar. Då imiterar eleverna hundföraren i sitt bemötande gentemot hunden, hur hundföraren gör för att visa hunden en övning. Detta skulle även kunna kopplas till de övningar där barnen fick sig en tankeställare om vad som faktiskt är acceptabelt att säga till sin kamrat samt hur vi är mot hunden. Vilket i sin tur speglar hur vi bör vara mot varandra.

Vygotskij menar att lärandet utgår ifrån språket och kommunikationen. Språket upptäcks och utvecklas i sin tur genom interaktionen med andra (Vygotskij, 1995). Vid observationerna skedde denna interaktion mellan såväl elev och hundförare som elev och hund. Det är tillsammans som lärandet sker och då med hjälp utav den hundassisterade pedagogiken. Eleverna tenderade att under högläsningen välja lättare ord att uttala istället för de som stod i böckerna. Vid några tillfällen stödjer hundföraren eleven i läsningen när orden uttalades fel eller bytte ut ord. De intervjuade hundförarna har även enligt utsagor känsla för när och hur mycket de skall stötta vid läsningen. Det antyder att de medvetet eller omedvetet försöker lägga elevernas nivå vid den närmaste utvecklingszonen för att utmana dem att utföra aktiviteter med handledning av en vuxen för senare kunna göra det självständigt.

Socialkonstruktivism

Hunden som social konstruktion

Vår syn på hunden har ändrat karaktär från det att hunden först domesticerades (Björnerfeldt, 2007), fram till idag när hunden florerar på det flesta platser i människans liv - både i arbetslivet och privat. Vad tas för givet hos hunden? Burr (2015) förklarar att människan skall vara uppmärksam på sina kunskaper som tas för givet samt att människor även konstruerar kunskap mellan sig i det sociala livet. Hur vi ser på världen och våra konstruktioner möjliggör vilka sociala åtgärder vi har för olika problem (Burr, 2015). En social tjänstehund kan ses som en social konstruktion där vi rent objektivt inte tvivlar på att hunden finns, men det vi tillskriver hunden; namnet, användningsområdet eller vilken roll hunden skall ha, är något vi människor konstruerar. I skolmiljö, i samband med den hundassisterade pedagogiken, tillskriver vi hunden andra egenskaper än vad vi gör med en polishund. En polishund till exempel skall kunna vara aggressiv och bita en eventuell gärningsman, vilket är egenskaper som absolut inte skall finnas hos en hund som används för pedagogiska ändamål för barn. Det framkom i resultatet hur viktigt det är med lämpliga hundar och hur förrädiskt det skulle vara om en hund skulle gå till anfall mot en elev. Människan har alltså konstruerat och kommit med flera sociala åtgärder för hur en hund skall vara och användas.

Det sociokulturella perspektivet och socialkonstruktivismen tar båda utgångspunkt i att kulturen vi lever i har stor betydelse för hur vi uppfattar vår omvärld (Burr, 2015; Säljö, 2000; Vygotskij, 1999). Alla sätt att förstå kunskap är kulturellt och historiskt betingade (Burr, 2015). Vi bör inte anta att våra sätt att förstå världen i Sverige är mer riktigt än i andra delar av världen eller att förståelsen idag nödvändigtvis är bättre än vad den var förr. Det kan vara en förklaring till varför den hundassisterade pedagogiken kommit längre i USA, med R.E.A.D. (Pet partners, 2012; R.E.A.D. Dogs Minnesota, 2015), än i Sverige. Kulturen påverkar även hur vi använder våra redskap. Säljö (2000) menar att vårt handlande samverkar med de verksamheter där vi använder redskapen. Beroende på vilken kultur vi föds och verkar i, samt på det sättet som kulturen använder redskapet, har betydelse för hur vi använder redskapet. Det handlar inte så mycket om att överföra information, utan att istället skapa aktiviteter och miljöer där människor kommer i kontakt med och lär sig använda sina kulturella redskap.

Som nämnt tidigare menar Vygotskij att skriftspråket är mer abstrakt och att barn ofta inte förstår varför det är viktigt att behärska (Vygotskij, 1995). I det här fallet kan hunden som redskap skapa det behovet och underlätta för barnen att finna den mening i uppgiften som de ställs inför, som ger lust och motivation till att utföra det som är svårt. På samma sätt som för de barn under observationerna som fick motivation till att äta samt läsa i och med hundarnas närvaro. Även Antonovsky (2005) beskriver i sin teori hur meningsfullheten i KASAM är dess motivationskomponent. Hundarna i det här fallet har fått till uppgift att ge särskilt utvalda uppgifter mening.

Diskussion

I följande avsnitt diskuteras resultaten med hjälp av tidigare forskning och bakgrund. Avsnittet diskuterar även hur den hundassisterade pedagogiken skulle kunna utvecklas.

Metoddiskussion

De fördelar vi har haft av att använda oss utav en kvalitativ metod i denna studie är att vi som forskare har fått möjlighet att få en inblick i den konkreta verksamheten och kunnat få erfara vad som sker utifrån deltagarnas perspektiv. Det var mycket ändamålsenligt då vi önskade att få komma nära just omgivningen, pedagogerna, utbildningsinstruktörerna, hundförarna och eleverna. Patel och Davidson (2011) nämner att forskaren genom att få uppleva förstahandserfarenheter, alltså direkta eller kontinuerliga upplevelser, verkligen får möjligheten att fånga upp det som är relevant och viktigt. Det anser vi stämmer överens med våra erfarenheter i denna studie.

Den kvalitativa metoden gav oss förutsättningar att genom deltagande observationer och intervjuer möta barnen i deras vardagliga skolmiljö och möjligheten att möta hundförarnas och utbildningsarrangörernas erfarenheter och kunskaper. Patel och Davidson (2011) beskriver begreppet triangulering som ett sätt att samla data på olika vis, medan teoritriangulering går ut på att likställa insamlad data med litteratur, och eftersom vår studie inkluderar både intervjuer med efterföljande observationer har det hjälpt vår studie att få ett rättvisande resultat. Eftersom vi inte hade någon kunskap om den här pedagogiken eller sättet att jobba på tidigare, så hade det varit intressant om vi hade haft möjlighet att göra observationerna före intervjuerna. Då hade vi kunnat få mer förståelse för hur det fungerade och sedan kunnat reflektera över intervjufrågor efteråt. Då hade intervjufrågorna varit både mer självklara för ämnet och mer genomtänkta.

Resultatdiskussion

Syftet

Syftet med studien var att lyfta fram och studera användandet av hundar i skolmiljö som en pedagogisk och hälsofrämjande medhjälpare – en så kallad hundassisterad pedagogik, men även att lyfta fram vad hunden anses ge för effekter i skolmiljön. För att genomföra detta har vi använt oss utav frågeställningarna; Hur använder man sig av sociala tjänstehundar i skolorna idag? Vilka effekter får användandet av hundassisterad pedagogik för eleverna? Finns det några förtjänster? Finns det några hinder och svårigheter? Under studiens gång har vi erfart hur olika skolor och olika utbildningsarrangörer har använt sig av sociala tjänstehundar, och då klargjort de olika begreppen de har valt att använda för ändamålet. Vi har fått höra vilka olika erfarenheter hundförare, pedagoger, utbildningsarrangörer och elever har fått genom att ha använt sig utav hundassisterad pedagogik, både dess svårigheter och förtjänster. Vår upplevelse är därför att studiens frågeställningar är besvarade, och syftet genomfört.

Vem eller vad ger effekt för lärandet?

Frågan vi ställer oss efter att ha läst forskning och fått möjlighet att prata med personer som arbetar med hund i skolan är; vem eller vad är det egentligen som ger effekt för lärandet? Är det i interaktionen mellan den vuxna hundföraren och barnet, eller är det mellan hunden och barnet, eller är det mellan alla tre som lärandet sker? I de intervjuer vi fått göra är alla överens om att det är hunden som skapar motivationen, som gör att barnet vill komma till skolan och vara delaktig i undervisningen. Det är även hunden som gör lärandet mer effektivt och skapar en trygg och lugn miljö. Som en av de intervjuade personerna beskrev, så arbetar hundföraren 99% med deltagaren, barnet eller eleven, och 1-10% med hunden. Dock så arbetar hunden 100% med deltagaren. Vår rubrik till uppsatsen är hämtad från denna intervju då intervjupersonen uttryckte; “det är inte så mycket hund, det är

jättemycket pedagogik”. Det beskrevs även att vad hunden egentligen kallas för är ointressant. Det tyder även där på att fokus i första hand ligger på hundföraren.

Pedagogiken kommer alltså ifrån hundföraren som är mest fokuserad på barnet eller eleven. Alltså har hundföraren den drivande rollen för att barnet eller eleven skall utbildas och utvecklas. Vem är då denna hundförare? Vilka kunskaper och erfarenheter har han eller hon? Vilka kunskaper och erfarenheter krävs?

Av de personer vi intervjuade så hade endast en lärarexamen, en kandidatexamen i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik, samt även erfarenhet av att arbeta på fritidshemmet. Av de två utbildningsarrangörer och den utbildningsarrangören som Alice erhöll sin utbildning ifrån så var det bara en utav dem som krävde att hundförarna hade en lärarutbildning eller lärarexamen innan påbörjad utbildning. Denna utbildningsarrangör nämner precis som Skandinaviska Vård- och Terapihundsföreningen (2009), att lärarna med hjälp av hundarna skall kunna hjälpa eleverna att nå målen i skolan. För i ett så kallat pedagoghundsekipage arbetar hunden tillsammans med sin förare som en motivator, eller dörröppnare för lärandet. Hunden hjälper eleverna att öka självförtroendet, självkänslan och utveckla elevernas språk och kommunikation. Hunden arbetar alltså som en medverkare med läraren för att höja motivationen och för att inspirera till utveckling och lärande. De andra utbildningsarrangörerna vi kommit i kontakt med har istället haft större fokus på hunden och om hunden ansågs vara lämplig eller inte, och då genomgått lämplighetstester eller inprovningar.

Enligt Skollagen (2010:800) får endast den som har legitimation och är behörig för en viss undervisning bedriva undervisningen. De två utbildningsarrangörerna vi intervjuade hade inga krav på att hundföraren skulle ha en pedagogisk utbildning. Dock erbjöds personer utan pedagogisk utbildning att gå en pedagogisk kurs tillhandahållen av en av utbildningsarrangörerna, vilket tyder på att de tycker att den pedagogiska utbildningen är viktig.

Alice nämner under intervjun att en utbildningsarrangör inom vården garanterar en viss nivå och kvalitet på hundarna då förarna måste vara utbildade sjuksköterskor eller sjukskötare. Vilket kan återkopplas till Swedish Standards Institute (2013) och Socialstyrelsens (2014) riktlinjer och regelverk som är uppsatta för hundar inom vården. Den utbildningsarrangör som tidigare nämnts som krävde att förarna var utbildade lärare har i dagsläget bara en eller två färdigutbildade hundförare, men hon nämner även att det fortfarande är så pass nytt och att kraven förmodligen kommer att ändras i framtiden. Skulle större krav på utbildade hundförare med gedigen utbildning ställas skulle säkerligen kvaliteten på den hundassisterande pedagogiken stärkas.

Att fundera vidare på är varför en så kallad lärarexamen är ett sådant viktigt bevis för att vara en bra lärare? Varför kan inte kompetens, kunnsighet, lämplighet, mänsklig respekt och intresse vara viktiga egenskaper? Även Maja nämner detta under vår intervju, att om man skulle forska och titta på vilka resultat som är bäst, om det är så att just de hundekipage som har dokumenterad akademisk bakgrund skulle uppnå bättre resultat än de som har en naturlig fallenhet att vara pedagog, torde hon inte svara på.

Allergirisk

Allergiriskan kommer alltid finnas som ett eventuellt hinder för arbetet med djur i skolan. Många kommer ställa sig kritiska till införandet av hund i undervisningen, med all rätt – skolan är en plats för alla. Det behöver dock inte innebära totalförbud. Som JB Terapihundsteam (2015) och våra informanter förklarar finns det flera sätt att undvika spridning av allergener i majoriteten av skolbyggnaderna. Till exempel kan den hundassisterade undervisningen ske utomhus, den kan vara i

ett separat rum antingen i skolan med egen entré eller vid en separat byggnad. I resultatet framkom även flera åtgärder som eleverna måste göra när de lämnar hunden. Bland annat att tvätta händerna, använda roller vid fällperioder samt ha en filt mellan sig och hunden. Det är viktigt att alltid göra en riskanalys innan arbetet sätter igång och vara noga med att informera övrig personal, elever och vårdnadshavare om arbetet innan det påbörjas.

Det skall även vara högst frivilligt att delta i samband med arbetet med hund i skolan. Är det någon som har fobi, som informanterna har nämnt, så skall ingen tvingas att delta. Även av andra skäl, som att ett barn inte vill eller känner ett behov av att arbeta med hund, skall denna undervisningsform vara valbar för eleverna.

Styrdokument

I läroplanen framgår det att skolan skall bidra till lust att lära (Skolverket, 2011) och i våra resultat har det tydligt framkommit hur hunden blivit motivation för de elever som arbetar tillsammans med en hund, de elever som tidigare undvikit skolan har med hundens hjälp blivit mer motiverade och känner lust att gå till skolan.

I resultatet berättade informanterna om hur de får sina arbetstillfällen i skolan. Hur det har gått till har varierat. Det som framkom var att informanterna antingen var anställda på skolan, anställda genom konsultuppdrag eller var egna företagare som fakturerade till skolan. Hur skall det här gå till och på vem ligger ansvaret att ta in en sådan tjänst?

Fördelar med den hundassisterade pedagogiken

Den djurassisterade terapin har visats ha många fördelar där man dels som hundvårdsförare arbetar med hunden som ett terapeutiskt redskap. Det finns fler anledningar att tro att hundar även skulle ha en positiv effekt i skolan. Att istället använda hundar som redskap för utveckling, som ett pedagogiskt redskap, skulle således kunna påverka barnen eller eleverna intellektuellt, socialt, personligt, professionellt och emotionellt. Det har visats att människor mår bra av att umgås med djur, och i det här fallet då hundar. De lyssnar utan att ställa krav, de visar empati och kan avläsa människors signaler. Och som tidigare nämnts enligt Uvnäs Moberg (2000) och Friesen (2010) så har hundar även visats ge en stressdämpande och blodtryckssänkande effekt. De positiva effekterna kan även hänvisas till Nordic School of Dog Education (2013), Pet Partners (2012) och R.E.A.D. Dogs Minnesotas (2015) beskrivningar att utveckla empatisk förmåga, skapa relationer, att motivation och aktivitet ökar, förbättra livskvaliteten, stärka relationer, öka intresse samt kommunikation i kontakt med hundar.

Skolans värld kan vara både intensiv, hetsig, stressig och socialt krävande och därigenom psykiskt påfrestande på många sätt. Med detta sagt skulle djurs lugnande inverkan vara väldigt gynnsam för såväl den enskilde eleven som skolmiljön som helhet.

Vilka riktlinjer finns?

För sociala tjänstehundar i skolan saknas tydliga riktlinjer. De hårda och tydliga kraven djurassisterade terapi har (Socialstyrelsen, 2014; Swedish Standards Institute, 2013) behövs tydliggöras även i den djurassisterade pedagogiken. Enligt de fem som vi har intervjuat så har flertalet begrepp använts. Under intervjun med Maja berättar hon att de som är utbildningsansvariga hos dem arbetar för att det endast skall finnas tre nivåer på utbildning och därmed tre begrepp; besöks-, terapi- och skolhundar. Vi tror att man genom att tydliggöra dessa begrepp och genom att öka standardiseringen samt arbeta mot ett sätt där man skapar gemensamma uppfattningar om begreppen för att det skall fungera smidigt

med andra organisationer, kan ge stor betydelse för dess professionella uppfattning. Det vill säga att exempelvis skolhund endast är skolhund i alla sammanhang.

Betydelse för praktiken och professionen

Som Säljö (2000) menar så kommer vi aldrig komma på den bästa lösningen för bästa undervisningsmetod. Skolverket (2011) anser att undervisningen inte kan göras lika för alla och att det finns olika sätt att nå målen på (Skolverket, 2011). Därför behövs det ett brett utbud av arbetssätt för barnen i skolan. Vi tror att den hundassisterade pedagogiken kan vara en av de metoder som kan komplettera skolundervisningen.

Den här studien har handlat om hundassisterad pedagogik i skolmiljö. Tanken från början var att studera hundens användning på fritidshemmet, men eftersom hundassisterad pedagogik är så pass nytt, så fanns det mer information att hämta ur skolmiljön. Det vi skulle vilja se mer av i framtiden är hur hunden oftare används på fritidshemmet i aktiviteter och övningar. Vi ser att lika mycket motivation, trygghet och övningar kan skapas på fritidshemmet med hjälp av hunden. På fritids är barnen ofta utomhus vilket även kan bidra till en mer allergivänlig miljö. Vi ser ett stort användningsområde för hunden på fritidshemmet. Alice, som kallade fritids för Hundfritids två till tre gånger i veckan, gav barnen möjlighet att utveckla empati, förståelse och ansvarstagande genom att ta hand om en hund. Barnen byggde på så vis en starkare självkänsla och självförtroende, vilket kan återkopplas till vad Skandinaviska Vård- och Terapihundsföreningens (2009) anser om hundens hjälpområden för barn. Hundfritids var väldigt uppskattat av både pedagoger, barn och vårdnadshavare, speciellt de vårdnadshavare som av olika anledningar inte hade möjlighet att ha hund eller husdjur hemma. Alice nämner även att

det finns stora vinster med hundar när det gäller fritidsbiten. Ett alternativ till utefritids. Man kan ha med sig hundarna och vara mycket ute i skogen och träna, leka och äta mellis. Alternativt att man har ett område på skolgården där hundarna får vara. Kanske läsa läxor för hundarna en stund på eftermiddagen. Eller bara ha en klapp- och myshörna. Nästan alla barn älskar hundar.

Slutsatser

Idag tycks djurens potential inte ha uppmärksamats tillräckligt av den svenska skolan. Även internationellt sett tycks djur som pedagogiskt hjälpmedel i undervisningen inte vara särskilt välutforskat, men det är rimligt att tro att djurassisterad pedagogik skulle kunna få stor genomslagskraft om mer resurser satsades på ämnet, både inom forskningen och inom skolans värld.

“Inte så mycket hund, jättemycket pedagogik” har vi valt att namnge denna studie. Efter att vi har lyft fram och studerat hundassisterad pedagogik i skolmiljö drar vi slutsatsen att det största arbetet gör hundföraren, hunden blir istället en motivation och ett “socialt smörjmedel” mellan pedagogen och barnet, vilket möjliggör en tryggare och en mer avslappnad miljö för självutlämning.

Vidare forskning

Utvecklingen ser ut att gå framåt. De flesta av de som vi intervjuade var under utbildning, så den hundassisterade pedagogiken kommer antagligen växa de kommande åren. Även det att utbildningsarrangörerna verkar satsa mer på djurassisterad pedagogik bidrar till utvecklingen. Det

skulle vara intressant att få reda på mer om arbetet i fritidshemmet framför den mer skolinriktade praktik vi tagit del av i den här studien.

Eftersom vi i studien lyft fram att det största pedagogiska arbetet gör hundförarna så skulle det behövas mer forskning kring hur den rollen påverkas av ha en pedagogisk utbildning eller ej samt hur relevant vikten av kunskap om hundbeteendevetenskap är.

Referenser

- Ahrne, G., & Svensson, P. (Red.) (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Arluke, A., & Sanders, R. C. (1996). *Regarding animals*. Philadelphia: Temple University Press.
- Astma- & Allergiförbundet. (2014, 18 september). *Läshundar i skolan kräver planering och reglering*. Hämtad 16 april, 2015, från <http://astmaoallergiforbundet.se/pressrum/#/pressreleases/laeshundar-i-skolan-kraever-planering-och-reglering-1056343/>
- Björnerfeldt, S. (2007). *Consequences of the domestication of man's best friend, the dog*. (Doktorsavhandling, Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Science and Technology 289). Uppsala Universitet.
- Björörn, I. (2012, 4 oktober). *Pälsdjur passar inte i skolan*. *Lärarnas tidning*. Hämtad från <http://www.lararnasnyheter.se/>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin.
- Burr, V. (2015). *Social constructionism*. London: Routledge.
- Friesen, L. (2010). Exploring Animal-Assisted Programs with Children in School and Therapeutic Contexts. *Early Childhood Education Journal*, 37(4), 261-267.
- Håkanson, M., Palmgren Karlsson, C., Sallander, M., & Henriksson, G. (2008). *Husdjur och folkhälsa: En forskningsöversikt om betydelsen av sällskapsdjuren och lantbrukets djur för människors hälsa*. Hämtad 21 maj, från <http://www.vardhundskolan.se/Hakanson%20et%20al%202008.pdf/>
- Intermountain Therapy Animals. (2015). Hämtad 5 maj, 2015, från http://www.therapyanimals.org/Read_FAQ.html/
- JB Terapihundsteam. (2015). Hämtad 16 april, 2015, från <http://www.johannaolilly.se/terapihund/inom-skola-24522027>
- Lane, H. B., & Zavada, S. D. W. (2013). When reading gets ruff: Canine-assisted reading programs. *Reading Teacher* 67(2), 87-95. doi: 10.1002/TRTR.1204
- Nord, C. (2011). *Nytta med nöje: En utvärdering av två vårdhundsprojekt i äldreomsorgen i Uppsala kommun*. Norrköping: Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande. Linköpings Universitet.
- Nordic School of Dog Education. (2013). Hämtad 16 april, 2015, från <http://www.nso.de.com/utbildningar/terapihund-18167434/>
- Parish-Plass, N. (2008). Animal-assisted therapy with children suffering from insecure attachment due to abuse and neglect: A method to lower the risk of intergenerational transmission of abuse? *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 13(1), 7-30. doi: 10.1177/1359104507086338
- Patel, R., & Davidson, B. (2011). *Forskningsmetodikens grunder: Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Pet Partners. (2012). Hämtad 5 maj, 2015, från <http://www.petpartners.org/>
- R.E.A.D. Dogs Minnesota. (2015). Hämtad 5 maj, 2015, från <http://www.readdogsmn.org/>
- Shaw, D. M. (2013). Man's best friend as a reading facilitator. *Reading Teacher*, 66(5), 265-271.
- Skandinaviska Vård- & Terapihundsföreningen. (2009). Hämtad 5 maj, 2015, från <http://www.svth.se/om-foreningen/terapihunden/>
- Skollagen. (2010:800): med lagen om införande av skollagen (2010:801)*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2012). *Få syn på språket: Ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen*. Stockholm: Fritzes.

- Socialstyrelsen. (2014). *Hundar i vård och omsorg: Vägledning till gällande regelverk*. Hämtad 5 maj, 2015, från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19493/2014-8-7.pdf/>
- Swedish Standards Institute. (2013). *Vårdhundsteam inom äldreomsorgen, demensvård och rehabilitering för vuxna efter förvärvad hjärnskada: Krav på utbildning*. Hämtad 20 maj, 2015, från <http://www.sis.se/h%C3%A4lso-och-sjukv%C3%A5rd/medicin-allm%C3%A4nt/ss-87600002013/>
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken: Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.
- Säljö, R. (2011). Kontext och mänskliga samspel: Ett sociokulturellt perspektiv på lärande. *Utbildning & Demokrati*, 20(3), 67-82.
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Taylor, N., & Twine, R. (Red.)(2014). *The rise of critical animal studies: From the margins to the centre*. London: Routledge.
- Uvnäs Moberg, K. (2000). *Lugn och beröring: Oxytocinets läkande verkan i kroppen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad 18 maj, 2015, från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf/>
- Vygotskij, L. V. (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.
- Vygotskij, L. V. (1999). *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos.
- Wells, D. L. (2007). Domestic dogs and human health: An overview. *British Journal of Health Psychology* 12(1), 145-156. doi: 10.1348/135910706X98524

Bilagor

Bilaga 1: Mejl till informanterna

Hej XXX!

Vi är två fritidsläroarstudenter från Stockholms Universitet som nu har påbörjat vårt självständiga arbete (uppsats). Syftet med arbetet är att studera användandet av hundar på fritidshemmet som ett pedagogiskt och hälsofrämjande hjälpmedel/verktyg.

Därför skulle vi vilja komma i kontakt med hundekipage som arbetar i fritidshem, skola och/eller förskola för att intervjua, och möjligtvis observera, deras arbete. Ert arbete på XXX låter väldigt intressant.

Det skulle vara riktigt kul att få komma och ta del av erat arbete!
Tack på förhand,

Lina Nerelius & Malin Christensen
Grundläroarprogrammet med inriktning mot arbete i fritidshem, Stockholms Universitet

Kontaktuppgifter:

Lina Nerelius
xxx@xxx.xxx
xxx-xxxxxxx

Malin Christensen
xxx@xxx.xxx

Bilaga 2: Övergripande intervjufrågor

Social tjänstehund

- Vi har stött på flera begrepp för sociala tjänstehundar. Vad använder du för begrepp? Hur kommer det sig?
- Vilka användningsområden finns det för sociala tjänstehundar?
- Hur använder eller har du använt dig av din/dina sociala tjänstehundar i skolan? Hur ser en dag ut?
- Upplever/upplevde du några effekter hos eleverna?
- Vilka tankar och åsikter har funnits om arbetet hos...
  - ... Personalen?
  - ... Eleverna?
  - ... Vårdnadshavare?
- Har du någon utbildning inriktad mot arbete i skola?
- Hur har ni gått tillväga för att bli ett terapihundsekipage? Utbildning, lämplighetstest.
- Hur får ni jobbmöjligheter? Anställd, frilans? Hur går det till?
- Finns det några hinder med arbetet i skolan? T.ex. allergier och fobier.
- Finns det några förtjänster i arbetet med en social tjänstehund?
- Finns det några svårigheter i arbetet med en social tjänstehund? Hur hanterar ni detta?

Utbildare

- Hur ser arbetet ut på utbildningsplatsen?
- Hur många utbildar sig här årligen? Vilka söker sig hit (bakgrund)?
- Vad krävs det av hunden? Hur många klarar lämplighetstesterna?
- Hur ser en utbildning ut till arbete mot skola? Djurassisterad pedagogik.

Bilaga 3: Samtyckesblanketten

Vi hade även med våra samt handledarens kontaktuppgifter i denna samtyckesblankett.

Stockholm 22 april 2015

Hej Föräldrar på XXX!

Vi är studenter på Barn- och Ungdomsvetenskapliga Institutionen, vid Stockholms universitet. Under denna termin skriver vi ett självständigt arbete. Vår studie kommer handla om användandet av hundar i skola och fritidshem som ett pedagogiskt och hälsofrämjande verktyg.

För att samla in material till arbetet skulle vi vilja närvara i verksamheten vid skolan den 29 april. Vid detta tillfälle vill vi observera när en hund används som resurs i skolan med hjälp av anteckningar.

Ett självständigt arbete är reglerat av regler om tystnadsplikt, personuppgiftslagen (1998:204) samt Vetenskapsrådets skrift om God Forskningssed. Detta innebär exempelvis att barnets, familjens, personalens och förskolans identitet inte får avslöjas och att fullständig anonymitet gäller. Allt insamlat material kommer därmed att avidentifieras och inga listor/register över personuppgifter kommer att upprättas. Det dokumenterade materialet får endast användas för vår egen bearbetning och analys samt sammanställas i en uppsats. Materialet kommer att förstöras efter att uppsatsen är godkänd. Uppsatsen kommer att publiceras digitalt.

Med detta brev vill vi be om ert medgivande för ert barns medverkande i studien. All medverkan är frivillig och kan när som helst avbrytas. Samtycker ni till studien så skriver ni under bifogad blankett. Om ni accepterar kommer barnen också att bli informerade om arbetet och får möjlighet att besluta om sitt eget deltagande. En förutsättning för barnens medverkan är att ni samtycker till studien. Om ni tackar ja till medverkan, men barnen säger nej så kommer barnens beslut att respekteras.

Önskar ni ytterligare information är ni välkomna att kontakta oss studenter eller vår handledare vid Stockholms universitet.

Vänliga hälsningar Lina & Malin

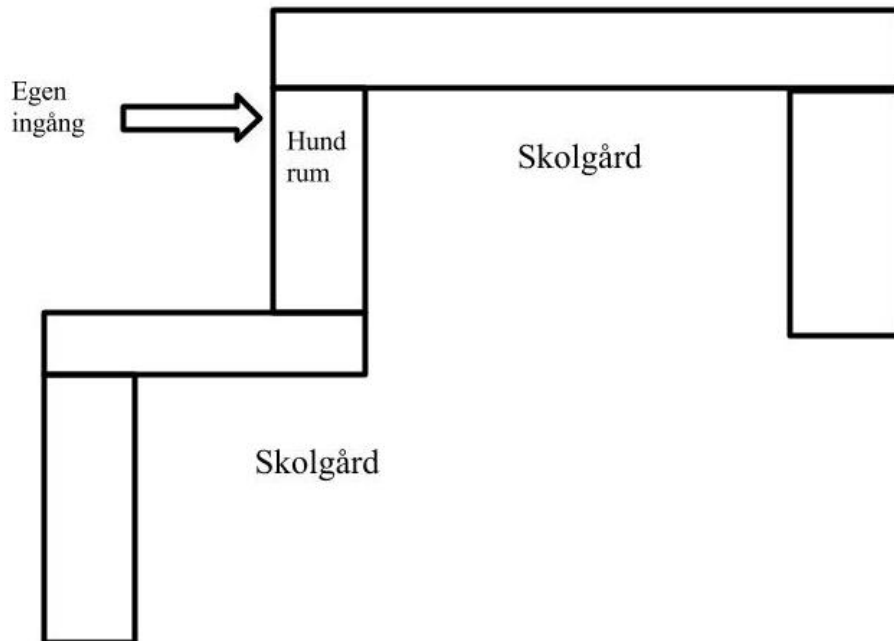
Förfrågan om samtycke till medverkan i studie. Återlämnas ifylld till XXX innan den 29 april 2015. Om du/ni inte samtycker till medverkan är det bara att bortse från detta brev.

Jag/Vi MEDGER att mitt/vårt barn deltar i studien.

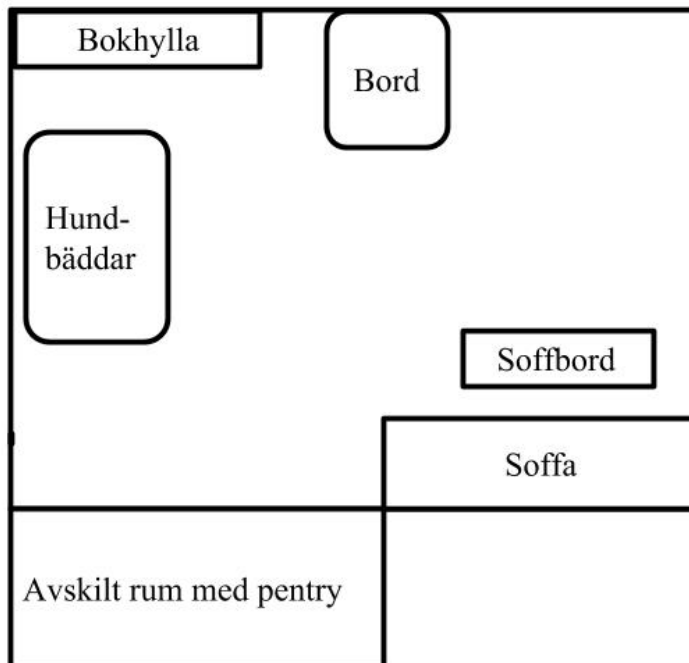
Barnets namn .....

Vårdnadshavares namnunderskrift/er .....

Bilaga 4: Ritning till observation 1

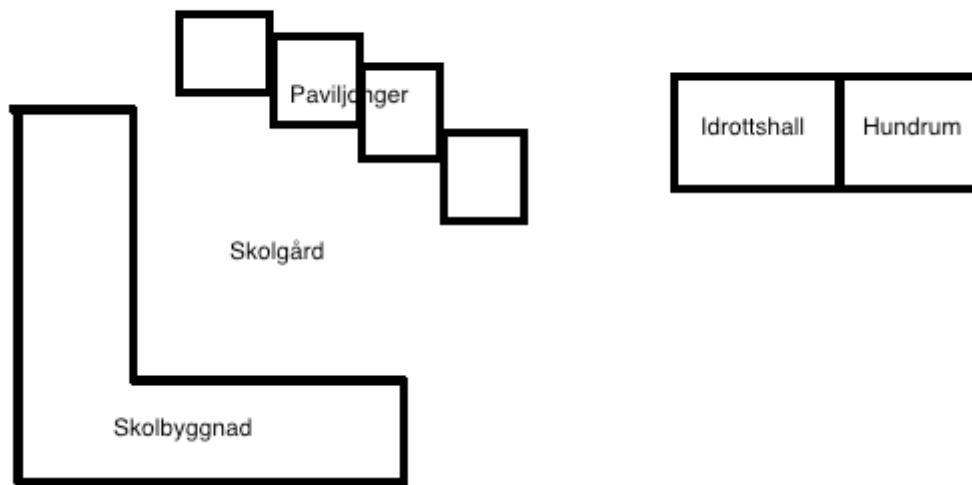

Figur 1. Bilden är en skiss över hur byggnaderna ligger i förhållande till varandra samt var hundrummet är placerat.

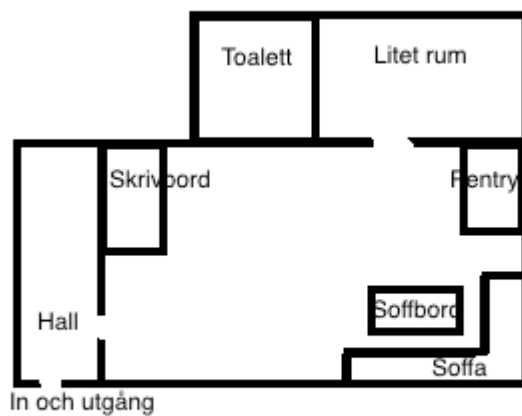

Figur 2. Bilden är en skiss över hur hundrummet ser ut.

Bilaga 5: Ritning till observation 2

Figur 3. Bilden är en skiss över hur byggnaderna ligger i förhållande till varandra samt var hundrummet är placerat.

Figur 4. Bilden är en skiss över hur hundrummet ser ut.

Stockholms universitet/Stockholm University
SE-106 91 Stockholm
Telefon/Phone: 08 – 16 20 00
www.su.se

**Stockholms
universitet**